

ELEMENTE DE ORIGINE LATINĂ ÎN SCRIEREA
LUI DOSOFTEI *VIATA ȘI PETREACEREA SVINȚILOR*
(LITERA A, partea a II-a)*

LAURA MANEA

70. APÓI adv. și adj. (< lat. *ad post*)

I. Loc. adj. (Local) **Mai apoi de toate** = ultim; care e situat la urmă. *O curte ghizdavă și mai apoi de toate.* oct. 49^v/18.

II. 1. Adv. (Temporal) După ce s-a încheiat o acțiune. *Și apoi multe ceasuri ce-l fânură așea spândzurat, îl pugorâră abiiia viu și deaderă la temniță.* oct. 95^v/31. *Spun că apoi, că după ce-l arsără, i s-au tocmit limba de la D[*u*]mn[ă]dzău de grăiia curat.* ian. 23^v/3. *Apoi de astrucat vădzură orbi ș-au prorocit surorelor cum „aceaia ce iaste să-m iau, în voi lua după 40 de dzâle”.* apr. 88^v/6. ♦ Loc. a d v. **Mai de apoi** = (mai) pe urmă; ultim; mai târziu (decât altcineva). *Ceaia ce-au murit mai de-apoi au spus de-amănunt de stăpâna lor cine-i și de unde-i.* ian. 31^v/22. **Mai apoi de** = după, în urma. *Și mai apoi de alte munci îi dusără în Nicomidiia, de le tăiară s[fi]nt[e]le capete.* oct. 40^v/20. *Mai apoi de izgnaniia învățătorului îmblând, cercetând sv[in]ții de prin temnițe.* id. 44^v/27. *Mai apoi de munci îi tăiară și s[fi]ntul cap.* apr. 86^v/27. **Mai apoi** = mai târziu. *Iară, mai apoi, împăratul fiindu-i a minte și dorind cum mai curund să audză casele gata..., îi spusără de toate.* oct. 49^v/13. *Iară mai apoi, după moartea lui Dioclitian, ... mearsă iarăș la Tir.* id. 57^v/33.

2. Adv. Pe urmă, în viitor. *De cealea ce vor fi apoi au prorocit.* nov. 103^v/18. *Vedera strălucoarea ce avea să aibă în cea de-apoi cucomul.* apr. 94^v/19 (în ultimul exemplu, posibilă loc. adv. în cea de-apoi, cu sensul menționat). ♦ (În construcția) **Apoi pre o dzî** = după ce s-a scurs o zi. *Apoi pre o dzî, iaiena... i-au adusu-i plată.* mart. 20/36.

3. Loc. adj. (În opoziție cu *bătrân*) **Mai apoi** = nou, recent; nu vechi. *Leagea ellinilor iaste bătrână..., iar credința creștinilor iaste mai apoi și puțâni o priimiră.* apr. 82^v/5.

4. Loc. a d v. (**Mai**) **apoi de toț** = ultimul (dintr-un șir), la urmă, la sfârșit. *Iară mai apoi de toț adusără și pre fericitul... Aretha, legat.* oct. 84^v/11. *Apoi de toț, la Tertil, deaderă-ș fericita fărșenie.* mai 121^v/21.

* Partea I a studiului a apărut în t. XXXIX–XLI al publicației de față, p. 33–63, unde se găsește și lista de *Sigle și abrevieri*.

5. Loc. adv. **(Mai) apoi de toate** = la urma urmelor, la sfârșitul sfârșitului; într-un final. *Îl deaderă herilor să-l mănânce, mai apoi de toate îi spintecară pânțele.* sept. 2^v/22. *Mai apoi de toate l-au izgonit la Cucusul Armeniei.* nov. 123^v/9. *Mai apoi de toate au cunoscut tată-mieu adevăra.* id. 154^v/2.

6. Loc. adv. **Că apoi** = altminteri; de nu... *Fă porunca împăratului, că apoi te voi trimite la anthipatul.* apr. 85^v/14.

III. 1. Loc. adv. **(Cel, cea) de-apoi** = ultim(ă); cel (cea) din urmă. *Acestea i-au dzâs la noaptea cea de-apoi D[fo]mmul.* nov. 168^f/10. *Deade giudeațul cel de-apoi.* mai 119^v/15. ♦ Spec. **Giudețul de-apoi** sau **de-apoi venire** = vremea judecării din urmă; sfârșitul lumii. *Giudețul de-apoi.* oct. 97 (cf. DA). *Începând de la faptul lumii și zidirea întâiului strămoș, până la de-apoi venire a D[fo]mmului H[fristo]s.* nov. 162^v/25.

2. Loc. adv. **Cel de-apoi** (în opoziție cu *denainte*) = din spate, de dinapoi; din capăt, din margine. *Iarăș întorcându-să, ieși de mearșă la privorul cel de-apoi al besearicii ce-i denainte, și să-ncuiară ușile s[fi]ntei besearici de D[fo]mm[ă]dzău.* nov. 133^f/35.

3. Loc. adv. **Cea mai de-apoi** = în cele din urmă. *Cu multe bătăi de rane fu căznit. Și, cea mai de-apoi, îl răstigniră pre cruce.* sept. 22^f/17. *Și, cea mai de-apoi, în foc fu băgat.* ian. 8^f/9.

71. APRİNDE vb. III. Tranz. și refl. (< lat. *apre[he]ndere*)

1. Tranz. (Despre obiecte care servesc la luminat) A face să lumineze. *Adusă un creștin nește făclii mare și frumoase, și-ngădui până le aprinsă.* oct. 89^f/6. *Iosif îndată ieși să aprindză candilă, lumânare. Și deaca aprinsă, o lipi la zidiu.* dec. 237^v/3.

2. Tranz. A da foc; a face să ardă („a încălzi un cuptor, un feredeu printr-un foc mare”, DA). *I-au făcut a-i sluji ca nește robi. Ioan să aprindă iadul feredelui, iară Prohor să pornească apa la feredeu.* sept. 28^v/20. *Un cămin foarte-mfocată aprinsără.* id. 35^v/31. *Aprinsă o focare mare și-i aruncă pre toț.* oct. 84^v/6. *Au dzâs acelora carii să ducea în robie să ia focul. Acesta foc era nestâns a besearicii, carele era în besearică, din care aprindea jrătvele și tămâia.* mai 116^f/15. ♦ Refl. pas. (În context figurat) *Foc nestâns vă strângeț, ticăloșilor. Acela foc să va aprinde în pânțelele vostru cel de iad nesățâos, foc veacinic.* mai 145^f/21.

3. Tranz. A incendia. *Și coliba îi aprindea tiranul acela.* oct. 43^f/8. *Te vom aprinde cu toată casa ta.* febr. 56^v/35. *Comisul... ieșia călare den afară de oraș, spre besearica creștinilor, să-i aprindză, să-i ardză pre toț.* mart. 51^f/11.

4. Refl. (Despre sentimente, pasiuni) A izbucni, a se încinge. *Mâniia tiranului mai mult s-au aprins.* sept. 7^f/25. ♦ Tranz. A provoca, a face să se ivească (în mod impetuos). *Cunoscu-ț, om-iubitorule D[foa]mne, ieftinătățale, pornindu-ț bănatul carele l-aprind pururea păcatele noastre.* oct. 88^f/28. *Acestea... icoane cu aceste chipuri s[fi]nte ce arată tuturor, nu numai proștilor ce nu știu carte, ce și cărtularilor, ca mai multă dragoste pre D[fo]mm[ă]dzău aprind prăvindu-le și cinstindu-le, ducând cinstea sus, cu inema la D[fo]mm[ă]dzău.* mai 136^f/1.

5. **R e f l.** (Despre oameni; construit cu un complement indirect introdus prin prep. *cu*) A se înflăcăra, a se încinge. *Uar s-au aprins cu D[u]h[u]l sv[ă]nt și a stătut naintea ighemonului.* oct. 73^v/22. *Atunce s-au aprins cu s[u]fl[e]tul credinciosul împărat.* id. 84^v/33. *Ieșind la locul unde era lepădat trupul s[ă]nt[ă]n[u]lui, cu inema aprinzându-să și asupra-i lăcrămând, de-acolo... veni la locul unde făcea bulciul idoloslujitelii.* febr. 72^v/27. ♦ **R e f l.** (Cu determinări introduse prin prep. *de*) *Tiranul aprinzându-să de mânie.* nov. 175^v/1. *Să aprinsă de mânie.* nov. 175^v/1. *Aprinzându-să de mânie ighemonul.* mai 143^v/16. ♦ **R e f l.** posesiv (Complementul direct este un sentiment, o pasiune etc.; descori întărit printr-un fals instrumental) A provoca, a face să izbucnească, să răbufnească trăiri care au drept urmare luarea unei atitudini sau a unei decizii extreme, îndeplinirea unor acțiuni, în opoziție/discordanță cu firea celui care va înfăptui aceste acțiuni. *Aprinzându-ș dragostea credinței către D[u]mn[ă]dzău cu fierbinteală, ... mearse la mănăstirea s[ă]nt[ă]n[u]lui Vasian.* nov. 113^v/17–18. *Aprinzându-ș s[u]fl[e]tul cu dor către D[o]mn[ă] H[risto]s, s-au pugarat de la munte și întră în mijlocul idoloslujitelilor, de stătu.* id. 117^v/23. *Aprinzându-ș mânia, trimisă de chemă pre...* dec. 221^v/15. *Aprinzându-ș dorul ce avea către D[o]mn[ă] H[risto]s..., să răpedzi, ca un leu de la pustie, la oraș.* ian. 3^v/15. ♦ **S p e c.** A să **aprinde inema** (sau **inemile**) (cuiva) poate fi considerată o expresie sau o construcție echivalentă cu expresia **a durea** (pe cineva) **inima** (sau **sufletul**) = a suferi, a se mâhni, a se tulbura. *Cu cât să trecea vremile, cu atâta mai mult să aprindea inemile lor, dorind să le vie veaste de iubitul lor.* mart. 42^v/9. *Mi-aduceam aminte vinul cel mult ce beam în Eghipet. Și mi să aprindea inema, că ațcea n-aveam măcară apă să beam.* apr. 65^v/34.

6. **T r a n z.** (Despre oameni; construit cu prep. *asupra*) A incita pe cineva să facă un anumit lucru, să ia o anumită atitudine față de altcineva; a întărâta, a instiga, a asmuți, a ațâța. *Pre acesta necurat oarecând îl aprinsără și-l îmfocară asupra creștinilor sfeatnicii lui.* mart. 32^v/3–4. ♦ **R e f l.** pas. *Îmblândzând spre puțânel s[u]fletul său, iarăș să aprindea de agerul dimon să ardă pre apostolul.* nov. 129^v/12. *Aprinzându-să-mpăratul de aflătoriul răului, veni să umoară sânșur, cu mânuile sale, pre apostolul.* id. 129^v/30.

72. APROAPE adv. (< lat. *ad prope*)

1. (În construcția/loc. prep., cf. *DA*, **aproape de** sau **aproape la**) La o mică distanță în spațiu de ceva sau de cineva; în preajmă, în vecinătate. *Să face săborul ei unde-i aproape la-ntraturile Domionului.* dec. 233^v/9. *M[su]c[e]n[fi]c[i]a lui, unde-i aproape de Constantiane.* id. 241^v/21. ♦ (Însoțit de adverbe care precizează distanța) *Să dusă la alt metoh, aproape de-acolo.* oct. 63^v/32. *[Î]l dusără la ostrovul ce-l chiamă Levcada, că era acii aproape.* nov. 160^v/23. *Îl chemară nu aproape undeva, ce la Trachiia.* febr. 65^v/15. *Să mergi la apa Iordanului, la mănăstirea ce-i acolo aproape.* apr. 63^v/9–10. ♦ (Rar, construit cu prep. *de*, care poate lipsi) *Săpară un părau de-aproape de-acolo.* sept. 8^v/23–24. ♦ **L o c.** adv.

Pre aproape = prin apropiere. *După apusul soarelui nu cutedza nime a treace pre aproape. Dară preste puțân s-au mântuit locul de dimoni.* mart. 20/2. **De aproape** = din apropiere. *Ivindu-să... un zmău mare de-aproape, din pustie.* nov. 99^v/24. *Ermioni... dzace la acel munte de-aproape.* mai 112^v/16.

2. Loc. a dj. **Pre-aproape** (Nu putem preciza deocamdată dacă este un calc sau o creație a lui Dosoftei; despre persoane) Cel apropiat (rudă, prieten, în opoziție cu cel străin). *Să feace la toț, și pre-aproape, și pre departe, tuturor dorit.* nov. 100^v/8–9.

3. Adv. Cât pe ce, gata-gata, mai-mai. *Și o cerca domnul ei, și apropiindu-o la o piatră, aproape era să o prindză.* sept. 22^v/5–6.

4. Loc. a dv. **Aproape de** = asemănător cu, la fel ca, aidoma cu; cam ca; ca și. *Într-aceastaș dzî, s[ff]ânt[ufu]l m[ufu]civic Alexandru, aproape de sv[if]i[n]ții apostoli.* ian. 12^v/16.

73. APROPIĂ vb. I. Tranz. și refl. (< lat. *appropiare*)

I. 1. Refl. A se deplasa în spațiu (tot) mai aproape de ceva sau de cineva. *Veni să umoară cu mâmile sale pre apostolul. Și deaca să apropiie aproape, îmbla îmvărtindu-să..., că orbisă.* nov. 129^v/32. *Unde... veț audzî pre Arsenie, nu vă apropiiareț acolo.* mai 113^v/15. ♦ (Construit cu prep. *la*) *Vădzu acolo și pre magherul mănăstirii... și apropiindu-să la dânsul, îl întrebă.* sept. 14^v/13. *Sosând la ostrovul Hion, s-au apropiat la un munte.* mart. 50^v/19. ♦ A ajunge din urmă pe cineva. *Și-ndată stătu de mă apropiaiu și mergea naintea mea și m-au dus 2 dzâle.* oct. 82^v/31. ♦ A se contura, a se zări, a se vedea în apropiere, nu departe; (spre direcția de deplasare a cuiva). *Mariia Magdalena și cei 70 otroci sânt în muntele ce să apropiie, de să chiamă Hilion.* mai 112^v/14. ♦ (În context figurat) *Apropiindu-să d[ufu]mn[ă]dzăescul dar la inema lui, l-au străluminat.* nov. 147^v/3–4. *Cu credință să te apropii, și cu frică mare, și cu pocăință adevărată, și cu știință curată la d[ufu]mn[ă]dzăeștile taine și la s[ff]i[n]ție te atinge.* apr. 73^v/34. ♦ Tranz. A veni aproape de...; a ajunge pe cineva urmărindu-l, cu scopul de a-l prinde. *Și o cerca domnul ei, și apropiindu-o la o piatră, ... era să o prindză.* sept. 22^v/5–6. *Vădzu un cerb și începu a-l lua în goană. Și apropiindu-l să-l agiungă, veade între coarne-i cinstita-i cruce.* id. 22^v/21. ♦ In tranz. A veni aproape. *Dzăsără slugii să-i ducă la stăpânul casii. Și apropiind la întratul cătră s[ff]i[n]ta raclă...* oct. 88^v/12.

2. In tranz. A fi gata să..., a fi pe punctul de..., a fi aproape să..., a fi cât pe ce... *Vădzu pre cei doi oameni ce-i blăstăma. Era naintea sa, la gura aceii prăpăși căscate, îngrozit și tremurând, și să scăpăta din picioare câte puțân, de apropiia să cadză în prăpaste.* oct. 41^v/18. *Să măhniia făcând voia rea, căce nu era cădzuț, și apropiindu-li-să de multe ori să cadză...* oct. 41^v/27.

II. Tranz. A duce, a aduce, a așeza, a pune mai aproape de ceva sau de cineva. *Giuru-te... ca să nu iai ceva de la mine, smeritul, parte de-a trupului meu. Nice până la un păr. Nice să apropii de dâns îmbrăcământ de haină.* apr. 77^v/23. (În context figurat) *Au înduplecat pre mulț de-au apropiiatu-i la D[o]mmu[l] H[risto]s.* mart. 37^v/26.

74. APUCĂ vb. I. Tranz. și refl. (< lat. *aucupare*)

I. 1. Tranz. A lua, a înhăța, a înșfăca (cu mâna); p. ext. a opri. *Stânga era înflată ca un stlăp. Goală și foarte răstinsă. Cu carea apuca pre cei osândiți de-i arunca într-acea prăpaste.* oct. 46^v/19. *Zosim vru să-i facă metanie. Și-l apucă sffâ]nta de nu-l lăsă.* apr. 66^v/25. ◊ (La imperativ) *Apucă reapede puțânea apă din fântâna mea să o duci împăratului să bea, să să tămăduiască.* iun. 152^v/5.

2. Tranz. A prinde, a lua cu forța (pe cineva, trăgându-l). *Apucând pre alt călugăraș, îl trasă în... besearică să-i arate sffâ]nta icoană.* oct. 63^v/14. *Apucându-l sălbătăcește, îl dusără la paliațul cel de sfat.* nov. 126^v/6.

3. Refl. A se prinde (cu mâna), a se atârna, a se agăța de ceva. *Să apucă de veșmintele sffâ]nt[u]lui Ioan... și pusă preste ochiu, în cap.* nov. 112^v/28. ◊ (Construit cu prep. *pre*) *S-au frânt curabiia și s-au necat toț. Numai eu am rămas, o becisnică. M-am apucat pre o scândură ș-am scăpat.* nov. 152^v/36.

4. Refl. reciproc (Uneori construit cu *la luptă*) A se lupta, a se înfrunța, a se bate. *Și apucându-să cu Lie, l-au lovit într-inemă.* oct. 89^v/13. *Nu să mai apucă sânșur la luptă, ce strânsă pre toț șerpui vicleani cu sine și purceasă.* dec. 209^v/2-3.

II. Tranz. 1. A pune stăpânire pe un lucru al altuia, a lua în stăpânire, a ocupa cu puterea sau cu de-a sila, a uzurpa; a cuceri. *Apucasă frâncii T[a]rigradul de-l țânea.* oct. 65^v/28. *Ea apucasă viia unii sărace.* nov. 123^v/2. *Fiind eu viu, mi-au apucat scaumul mieu.* ian. 39^v/1. *Apucasă nește părț de Anatol.* apr. 99^v/2.

2. A elibera, a salva, a scăpa, a slobozi. *Am apucat ficioara din mâmule voastre ceale păgâne.* apr. 73^v/14.

3. A lua din mâinile cuiva sau de sub stăpânirea cuiva. *Temându-să să nu i-l apuce de-a mână, învăță de-l dusără... în Maghedon.* nov. 136^v/29. *Aceșlea ce tu le pusăș de rușine și de ocară, Păstoriul cel Bun le-au apucat de la tinș și le-au băgat la locul unde va să vie și Drosila.* mart. 49^v/3.

4. A răpi, a lua cu forța. *Să nu o lase Sffij]nșia Sa să o ia și să o apuce slujitorii cei domnești.* oct. 54^v/25. ◊ Ex pr. A *apuca* (pe cineva) un **dimon** = a se îndrăci, a deveni îndrăcit. *L-au apucat pre ighemon un dimon. Și cădzând la sffâ]ntul, l-au istealit.* mart. 15/9. A *apuca învățătură* (de la cineva) = a învăța, a fi educat, învățat (de cineva); a lua învățătură (de la cineva). *Apucând învățătură de la sffâ]ntul Nonon, ep[i]sc[ep]u], și pocăindu-să, ... lepădă toate.* oct. 51^v/3.

III. Tranz. 1. (Determinat de *cu giurământuri*) A lua pe cineva din scurt, a trage la răspundere, a interoga, a întreba sub jurământ. *Aflând pre Eyfrosân în săbor, la besearică, l-au apucatu-l cu giurământuri să-i spuie unde au fost astă noapte.* sept. 14^v/28. *Pentr-aceaia te-am apucat cu giurământuri, pentru văditul măririlor lui D[u]mn[ă]dzău.* id. 14^v/31.

2. A prinde să..., a începe să...; a se adresa. *Începui a-ntreba... și apucă de-m grăi.* apr. 75^v/26.

3. A opri, a întrerupe (pe cineva) dintr-un discurs (pentru a-l convinge să-și schimbe părerea; eventual, o locuțiune verbală) *Slujitorii lui, îndată apucându-i cuvântul, îi dzăsără: „Nu face aceasta, doamne!”.* apr. 89^v/14.

- IV. 1. Refl. pas. A primi sau a moșteni (ceva) prin tradiție. *De atunci s-au apucat de să țâne sărbătoare a sv[î]nteii cruci.* sept. 18^r/15.
2. Tranz. A avea timp, a avea când să facă ceva, a avea răgaz; a găsi momentul potrivit. *Deaca audzi, apucă vreama și alergă după spăsătoriul, cursă la sf[â]ntia besearică, cade la pământ...* oct. 53^r/6.
3. Tranz. Expr. A apuca nainte (de...) = a prinde să..., a avea răgazul să... *Au poruncit să-i aducă naintea sa. Dară Glafira au apucat nainte de s-au răpăosat.* apr. 99^r/17.
4. Intrans. A recurge la... *Împăratul pusă grija cătră sv[â]ntă, ispitind în tot chipul să o-ntoarcă la păgânășia lui. Și neputând cu siloghizme filosoficești, apucă cu dezmierdări.* nov. 166^r/19.
5. Refl. A începe o nouă viață (o nouă meserie, o nouă ocupație) *Să apucă de viață călugărească.* oct. 93^r/31.
6. Tranz. Expr. A apuca înaintea (cuiva) = a trăi înaintea cuiva. *Sv[â]ntul acesta Moisi... apucat-au înaintea Dommului... 1485 de ai.* sept. 6^r/25.
- V. 1. Refl. A porni într-o direcție oarecare, a călători undeva. *Sămnându-ne cu numele Tatălui și a Fiului și a sf[â]nt[ui]lui D[fi]h, ne-am apucat de cale.* oct. 79^r/18.
2. Intrans. A o lua înaintea cuiva. *Dimitrie apucă nainte, de le ieși în tâmpinare, deșchidându-le ușa.* oct. 88^r/12. *Apucă nainte... și aștepta pre Climent.* ian. 27^r/22.
3. Intrans. Expr. A apuca înaintea = a o lua unul înaintea celuilalt. *Cumoscând că s-or svădi pentru trupul lui după mutarea cătră ceriu, făcând besearici și racle, gătindu-să carii de carii să apuce înainte. Pentr-aceaia giură pre ucinicul său cel mai mare... să ascundză trupul lui departe.* nov. 100^r/11.
- VI. Refl. (Uneori construit cu *cu giurământ*) A făgădui, a promite, a se prinde, a se lega (să îndeplinească o sarcină, un angajament etc.); a se angaja solemn să...; a-și asuma responsabilitatea. *Chinops s-apucă să i-l aducă viu.* sept. 31^r/2. *Va cădea la primejdea capului, precum s-au apucat.* febr. 58^r/15. *Împăratul au poruncit să să apuce Veniamin să nu mai aducă la mijloc învățătură ca aceaia.* mart. 61^r/37. *Dzâceam: „Fie-vă milă de mine și mă voi pocăi-mă”. Atuncea dzăsă unul cătră altul: „Apuci-te să să pocăiască?”. Și el dzăsă: „Apucu-mă”.* apr. 101^r/35.
- ◊ Refl. A jura. *De toate s-au apucat sluga că va face deplin porunca.* nov. 101^r/36. *Deci s-au apucat solul că doară s-a feri diaconul... de-aceasta.* mart. 62^r/2. *Făgădui că va face porunca, cu giurământ apucându-să.* iun. 155^r/6.

75. APÚNE vb. III. Intrans. (< lat. *apponere*) (Despre aștri) A dispărea, a trece sub orizont; a asfinți, a scăpăta. *Soarele apuind... s-au rugat lui D[fi]mns[ă]dzău.* sept. 2^r/2. *Să opri soarele din calea sa să nu apuie.* id. 2^r/4. ◊ (În context figurat) *Au răpăosat în 5 dzăle a lui ghenuarie cătră sară, apuindu-i soarele în mâna lui D[fi]mns[ă]dzău.* ian. 5^r/19.

76. ARÁ vb. I. Tranz. (< lat. *arare*) (În context figurat; atestarea nu este înregistrată în *DA* și nici în *TDRG*) *Gheorghie, trupul lăsându-ș în țară, Sufletească hrană creștinilor ară.* febr. 78^r/13.

77. **ARĂMĂ** s. f. (< lat. *aramen, „prin asimilare din *aeramen*”, Arvinte, *ST. L. EX.*, p. 16, II.1.1.1)

1. (La singular, folosit de Dosoftei mai ales ca epitet) Cupru; din cupru. *Un uriaș foarte mare, legat cu 8 lanțuțe de aramă preste trup.* oct. 79^v/28. *În nontru, alt păreate de aramă.* id. 81^v/5. *Învăță să facă o topitoare mare și să bage cu dânsese aramă multă, să să meastece arama cu cenușea trupurilor s[fi]ntelor, topindu-să și arama și iale. Și dintr-acea aramă să facă fundurile căldărilor feredelui celui mare de gloată.* mart. 49^v/14–16. *În bou de aramă și Pelaghiia arsă.* mai 107^v/31. *Învăță... de feaceră cămeașe de aramă cu gauri din patro părț să-l bage.* id. 118^v/37. ◊ (Peiorativ) *Dzânii ellinilor sânt numai leamne și pietri, aur și argint, aramă și her.* oct. 62^v/3. ◊ (În comparații) *Stătu nemișcat și necrefăt, țându-ș mâna zdravănă ca de aramă sau de fier.* nov. 131^v/2.

2. (La pl., în varianta *arămii*) Obiecte făcute din aramă; vase de aramă. *Mai apoi s-au mutat... la Halcopratie, la besearica unde să vând arămile.* apr. 83^v/17. „Spuneți-mi aceasta. Doară s-au făcut vro farmăcă de la creștini”. *Iară ei dzăsără: „Ba, împărate. Ce arămile ce s-au făcut din moștiile canonicelor... o feaceră aceastea”. Deci învăță să facă alte arămii.* mart. 49^v/28–29.

78. **ARĂTĂ** vb. I. Tranz. și refl. (< lat. *arrectare)

I. Tranz. 1. A expune ceva intenționat privirilor cuiva; a înfățișa vederii; a da la iveală, a lăsa să se vadă. *Vădzu minune preaslăvită. Ce i-au arătat mult milostivul să să umilească inema lui.* mai 141^v/10. *Sfârșitul drumului meu au sosât, precum Despuitorul meu mi-au arătat.* nov. 155^v/27.

2. A da pe față, a dovedi pe cineva drept..., a descoperi (pe cineva) ca pe... *Îi arătă ca pre nește cuconi pre aceia ce le părea a fi nalț și nemvinciț.* nov. 181^v/28.

3. A indica printr-un gest pe cineva sau ceva; a face semn spre/că pe... *Îi arăta s[fi]ntul Dimitrie călare viind, cu sulia asupra-i, de departe, și-ncepu a arăta boiariilor și a dzăce: „Căutaț ia cum vine călare cel grec...”* oct. 88^v/24. *Deaca audzi pre dascalul că arată pre I[isu]s H[risto]s cu deagetul și dzăsă: „Iaca mieluşelul lui D[u]mn[ă]dzău”, îl lăsa și urmă D[fo]mnului H[risto]s.* nov. 176^v/12.

4. (Construit cu un complement în acuzativ) A da dovadă de...; a vădi; a dovedi; a demonstra. *Au arătat mare bărbăție la nevoințele pentru... credință.* oct. 64^v/28. *O pusă iarăș la podvig. Carea arătă atâtă nevoință, lacrimi, post și trudă.* id. 92^v/13. *Veș arăta înțelepciunea de la moșii voștri.* nov. 164^v/19. ◊ (Construit cu o propoziție circumstanțială de excepție) *Dară vederea aceștiia deșertăciuni, ce altă arată, fără numai că desăvârșit direptate oarece știrbă avură.* mai 132^v/8.

5. (Este un posibil calc de expresie) A avea efect; a dovedi. *Ș-au gustat că giudețul lui D[u]mn[ă]dzău au arătat asupra-i mai multă facere decât focul cest trecătoriu.* dec. 202^v/16.

6. A (se) manifesta, a (se) exterioriza; a-și face cunoscute sentimentele (pentru cineva) prin vorbe, gesturi, atitudini. *D[u]mn[ă]dzău... arătă cătră dânsă socotință.* nov. 168^v/1. *Vrând să-ș arate cătră împăratul priința.* id. 168^v/33. *Carele arătând asupra-i multe reale, căznindu-l cu foamea multe dzăle.* apr. 100^v/10.

7. A explica; a indica (se include și ideea de a învăța pe cineva). *Mearsă la aceea cinstiță roabă de o rugă să margă să-i arate chipul de besearică, cum să face besearica. Nu știa. Și mearsă roaba de-au arătat, șeruind chipul pre pământ.* oct. 90^f/30–32. *Zosima, audzând că grăiaște din carte, o-ntrebă: „Știe carte? Și arătatu-i-au cineva?”.* apr. 66^f/19.

8. A părea, a semăna cu... *Deci tată-mieu arăta că-i Simon. Și aceasta o feace spurcatul cu viclesug... Ca să piiiae tată-mieu în locul lui.* nov. 154^v/9.

II. Refl. 1. A se înfățișa (înaintea cuiva). *Mearsă în Țarigrad și s-au arătat la patriarhul Gheorghie.* nov. 148^f/4.

2. A apărea în mod miraculos, a se ivi pe neașteptate. *Acesta marele nostru de spăsenie socotitoriu și folosătoriu..., la mult ivindu-să, s-au arătat. Arătatu-s-au lui Avraam și lui Lot la răsăpitura și prăpăditura sodomilor.* nov. 113^f/3–4.

3. A se da pe față; a-și da la iveală o însușire sau o calitate; (construit cu un element predicativ suplimentar) a se dovedi, a se vădi. *Trăgând cătră sine cu bine, până a nu-ș arăta păgânăția, pre toț ep[i]sc[o]pii.* mart. 45^f/13. *Să arătă ascultători.* dec. 229^v/1.

4. Expr. impers. A i se arăta = a se părea (că vede). *Acestea grăind, spunea că i s-au arătat de vădzu că să de pripă cutremură casa unde sta și despicăndu-să...* oct. 47^v/7. *Nici la s[ff]ni[se]le nu începea taine a sluji deaca nu i să vrea arăta videnie întâi, la-nceputul m[o]l[i]tvelor.* mai 133^v/7 (?).

79. ARDE vb. III. Intrans., Trans. și refl. (< lat. ardere)

1. Intrans. A fi aprins (focul). *Supt căldare foc mult ardea, păzându-l cu leamnele.* nov. 142^f/22.

2. Intrans. Exprimă acțiunea distrugătoare a focului. *Pomina înfocării s-au tāmplat prin păcatele noastre și au ars Țarigradul cu foarte mare înfocare... Ș-au ars mai multă parte decât au rămas.* sept. 1^v/9–10. ♦ Trans. (Subiectul este focul) A distruge prin foc, a mistui, a preface în cenușă; p. ext. a nimici, a face să dispară; a omorî. *Învăță să-l bată... și să ardă sv[i]ntele icoane în capul lui, ce i s-au aflat.* oct. 59^f/31. *S-au aplecat bobotaia în afară asupra oamenilor vārtucioș și i-au ars, de i-au făcut zgură.* nov. 130^f/23. *Eu, împărate, ... mă tem să nu cumva cadză foc din ceriu să mă ardă și să mă mistuiască.* mart. 46^f/5. ♦ Refl. și trans. (În context figurat) *Acela foc să va aprinde în pāntecelē vostru cel de iad nesățăos, foc veacinic, foc de muncă veacinică, de s-a arde toată rămășița voastră.* mai 145^f/23. *Pentr-aceiaia focul vostru va arde-vă și urgiia voastră vă va mânca.* id. 145^f/34. ♦ Intrans. *Cărară vrascuri și tearșuri uscate pregiur besearică, să dea foc, să ardă creștinii.* dec. 242^f/22. *De viu ardzu în foc pentru s[ff]nta maică lui D[uf]mn[ă]dzău, Mariia.* iun. 150^v/6. ♦ (În context figurat) *De-a vedea că te-ndoiești, va răsuci inema ta, să nu eș de la voia lui, ce ca să te bage în focul nestāns, să ard cu dānsul în veaci.* mart. 2^f/25. ♦ Trans. (Subiectul este omul) A omorî; a curma viața (cuiva) prin aruncare în foc sau prin incendierea clădirii în care se află. *Îngrozând că-i vor da foc casii de l-or arde cu totul.* sept. 29^v/6.

Aprinsă o focare mare și-i aruncă pre toț de-i arsă. oct. 84^v/7. ♦ (În context figurat) A incendia, a șterge de pe suprafața pământului. *Această seacere mântia lui D[ŋ]mn[ă]dzău iaste, să sloboade din mâna D[ŋ]mmu[lui] asupra acelora ce să giură cu strămbul, să le ardă casele lor.* mart. 30^v/29.

3. *Tranz.* A încinge, a încălzi tare, a face să dogorească, a înfierbânta. *Simplicie învăță de arsără un cuptoriu și aruncară în nontrul cuptorului pre...* sept. 21^f/1.

4. *Refi.* A se încălzi, a se înnegri, a se părli la soare. *Căută din fereastră de-l vădzu pre acest cinstit și bum om ardându-să în soare și înpulbărat.* nov. 102^f/2.

5. *Tranz.* (fact.) A suferi sau a face să sufere o durere vie, o arsură, la atingerea cu focul sau cu un obiect foarte fierbinte. *O spândzură și o arsă, frigându-i pântecel multe ceasuri.* sept. 20^v/24. *Uncropul herbea aruncând unde, iară s[ă]nta nice leac nu să ardea.* nov. 142^v/23. *Îi arsără urechile cu jigale de her înfocate.* ian. 3^v/24.

♦ *Intranz.* A fi cuprins de foc, a suferi acțiunea mistuitoare a focului. *Așea, ardându-i palma și topindu-să, s-au spart, rumpându-să vinele.* nov. 131^f/2. *Aflară moștile lor întregi și nebetjite, că nice părul nu le-au betejit să ardă.* id. 166^v/12. ♦ *Tranz.* (În context figurat) *A ce arsăș inema mea cu jeale ca aceasta?* mart. 43^v/37. *Cumu-ț voi povesti, avvo Zosima, focul eș-mi ardea inema pentru curvie?* apr. 66^f/4. *Să pare că-ț scăpa de foc nestâns a iadului și elu-i ascuns în pântecel vostru, cu care ardeț voi inemile asupriților.* mai 145^f/33.

6. *Intranz.* A fi cuprins de un sentiment profund, puternic (de dor, de iubire, de nerăbdare etc.; în contexte figurate); p. ext. a fi chinuit de (sete). *Ardând de dragostea ce avea cătră Dumnădzău.* nov. 114^v/10. *S[ŋ]fl[e]tul mieu ardea în grijea besearicii.* nov. 158^v/1. *Ardând cu inema la D[ŋ]mn[ă]dzău.* dec. 247^f/14. *Odănăoară, ... de seate ardând, cu sămnatul crucii în văzduh, amața și nebăuta mare în dulceață o premeni.* febr. 76^v/27. *Cu caldă și mare nevoință ardând, să siliia a să osteni pentru a cumunelor dobândă.* id. 80^f/6.

80. **ARE, ari(le)** s. f. (< lat. *area, -um*) Arie. *Cum grăul nu-l bagă în jitnițe până nu-l curățasc cu-mblăcie într-are, de-l osăbăsc de la pleavă, așea și s[ŋ]fl[e]tul mieu nu poate întra în slava fericinței.* febr. 55^v/10. *Aflând lângă arile satului o cășcioară pusie, petrecu într-însă.* id. 81^f/16. *Atăta-l arsără, cât... oasele să feace ca și pravul cel dintr-are.* mart. 33^f/9. În această variantă, cuvântul este atestat în *DA* numai în scrierile lui Dosoftei (v. și N. A. Ursu, *Glosar la PsV, Lit.*). Varianta este întâlnită și astăzi în anumite regiuni din Bihor (cf. Pompiliu, *Bih.* 1004).

81. **AREATE** s. m. (< „lat. *aries, arietem*”, Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 85, IV.1.1.2) Este un cuvânt specific limbii române literare vechi, cu circulație în Moldova și Transilvania (cf. *DLRLV*); astăzi, se întâlnește în Banat, dar și în Oltenia și în Transilvania, precum și în părțile învecinate cu aceasta (cf. *DA*). Primele atestări înregistrate în *DA* sunt din scrierile lui Dosoftei (*PsV, Parimiile*), apoi din Cantemir, *Istoria ieroglifică*, BIBLIA 1688 (v. și N. A. Ursu, *Glosar la*

PsV, Arvinte, loc. cit.). Sensul cuvântului este cel de berbec (de reproducere). *O ucisără cu un corn de areate*. mai 136^f/34.

82. ARGÍNT (1) s. n., arginți (2) s. m. (< lat. *argentum*)

1. Metal prețios de culoare albă-cenușie strălucitoare (Apare și ca epitet). *Satan feace meștersug de s-au aprins besearica s[[fâ]n[t]ului... și ardea ca argintul [icoana (de argint)] s[[fâ]nt[u]lui de să topiia*. oct. 87^v/21. *Ușile de argint*. sept. 11^v/3, nov. 135^f/28. *Hainele... aceale scumpe, de argint și de aur*. ian. 29^v/4. *Raclă de argint*. mart. 44^v/7. ◊ (În context figurat) *Idolii păgănilor sânt argint mut și aur, făcuț de om*. ian. 21^v/3.

2. (La pl.) Bani (de argint); p. e x t. plată. *Minuni-făcători fără arginț, Cozma și Damian*. mai 110^f/29. Acest sens este înregistrat în *DA* și în *PsV*. El face obiectul comentariului lingvistului V. Arvinte, care îl atestă și în paginile *Bibliei* (v. Arvinte, *ST. L. LV.*, p. 36, IV.2.2.5). Autorul îl consideră „arhaic și popular”.

3. P. e x t. Avere, avuție. *D[f]mn[ă]dzău... nu l-au lăsat să-ș împle lăcomiia argintului*. febr. 57^v/5.

83. ARÍNĂ s. f. (< lat. *arēna*). În *TDRG*, prima atestare a acestui cuvânt este înregistrată în scrierile lui Dosoftei, dar, în *DA*, substantivul în discuție apare în *Codicele Voronețean* și în *Psaltirea Șcheiană*, apoi la Dosoftei. Acest termen este un element propriu limbii române vechi (v. Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 85, IV.1.1.3, *ST. L. EX.*, p. 29, IV.1.1.1), care avea circulație în Moldova (cf. *DLRLV*). Astăzi, cuvântul se mai întâlnește în centrul și în nordul Transilvaniei, fără Maramureș, și în unele regiuni din Moldova (v. Gheție, *BD*, p. 179). Se definește prin sinonimul său, de origine bulgară, „nisip” (v. și Lacea, *Untersuchung*, N. A. Ursu, *Glosar la PsV*). La Dosoftei, în *VS*, intră și în comparații. *Îl băgară într-un sac plin de arină*. mart. 39^f/12. *Un sac plin de arină i-au încărcat*. mai 109^v/17. *Mulțâme de cuconi. Ca arina mării de mulț*. oct. 46^f/35. *Nime n-ar putea lua sama ca și arina mării să le numere*. dec. 216^f/30.

84. ÁRIPĂ, aripi s. f. (< lat. *alapa*). În cazul acestui cuvânt este interesantă notarea accentului pe silaba inițială. Este un tip neobișnuit de accentuare pentru limba literară din aria nordică a țării, mai precis pentru moldoveni (cf. și *DA*), acesta fiind specific (cf. Gheție, *BD*, p. 94) Banatului, Transilvaniei și Munteniei. (Numai la pl.) Organ al păsărilor, al unor insecte și al unor mamifere care servește la zbor; p. e x t. înzestrare a îngerilor. *I s-au arătat un chip de vultur cu áripile de aur*. nov. 125^v/19. *Cei cu șase áripi serafimi*. mart. 46^v/23. *Că păsărilor drept aceia li s-au dat áripile, să scape de mreșile și lașele vânătorilor*. apr. 70^v/31. ◊ F i g. (în sintagma) *Aripile grijinței* = ocrotire, protecție. *Nedejdiuiesc că darul lui D[f]mn[ă]dzău va acoperi și pre voi cu áripile grijinței Sale, să biruiț toate nevoile*. nov. 158^v/34.

85. ARMĂ, arme s. f. (< lat. *arma*)

1. Obiect, uneltă etc. care servește la atac sau la apărare. *Pre acesta mearsă să-l prindză slujitorii idolilor, iară sffântul, în loc de armă, scoasă herul plugului.* nov. 111^f/9. ◊ (În context figurat) *Sărutându-o cu d[ŭ]mm[ă]dzăiască frică la partea de gios, acea cinstiută și d[ŭ]mm[ă]dzăiască armă.* dec. 239^v/11.

2. (În sintagma) **Mai marele armelor** = șeful, conducătorul unei armate; căpetenie de oști. *Ș-au venit cu alalș ș-acesta, anume mai marele armelor, maghistran, și nepotu-său.* dec. 247^f/5 (este posibil să fie o traducere a polonezului *hetman*, chiar dacă și împrumutul, *hatman*, apare în textul *VS*).

86. ARMĂTURĂ s. f. (< lat. *armatura*; poate și prin „filiație polonă”, *DA*) Totalitatea armelor unui soldat. *După ce să-mbrăcară cu platoșile în toată armătura și darul ce luară de sus a sffântului... Duh..., să gâta spre calea ev[an]g[he]liii.* nov. 179^f/7.

87. ARSURĂ, arsuri s. f. (< lat. *arsura*; în *TDRG* este dat ca etimon *ars*, participiul verbului *a arde*)

1. (La pl.) Faptul de a arde (pielea cuiva) cu foc, provocând(u-i) leziuni grave (în *VS* este doar unul dintre modurile barbare în care sunt torturați sfinții). *Golită, o fripsără cu arsuri.* oct. 61^v/23. *Adevăsătă fiindu-i carnea de arsurile focurilor, stând tare în credința D[o]mnu[lui] H[risto]s, l-aruncară în mare.* apr. 69^f/16.

2. Rană, leziune provocată de foc (sensul nu este atestat, în *DA* și *TDRG*, din scrierile lui Dosoftei). *Preste arsură o sărară.* dec. 161^f/28.

3. (La sg.) Incendiu (nici pentru acest sens nu există atestări din Dosoftei în *DA*). *Dzidi... besearica... carea o a izbăvit și de arsura cea mare. Că încungiurându-o focul...* ian. 10^f/16.

88. ARUNCĂ vb. I. *Tranz.* (< lat. *eruncare*; în *DA*: *averruncare*)

1. *Tranz.* A azvârli (ceva), a face (ca ceva) să ajungă într-un alt loc (printr-o mișcare violentă). *Aruncară pietri asupra sffântului.* oct. 29^f/16. *Aruncându-i rasa de o-mbrăcă, mearsă de-i feace metanie.* apr. 64^f/6.

2. *Intranz.* Loc. vb. A **arunca sorș** = a trage la sorși. *Aruncând sorș sffinții apostoli cui unde-i va cădea să margă să strige sffânta ev[an]g[he]lie.* sept. 28^v/2.

3. *Tranz.* A trânti, a culca, a trimite, a doborî (pe cineva) la pământ; a face să cadă. *Aruncându-l la pământ.* nov. 143^f/25. *Aruncând și trântind gios pre vicleamul boinic și luptătorul.* ian. 3^v/10.

4. *Tranz.* A da afară, a scoate, a azvârli (ceva din sine). *Uncropul herbea aruncând unde, iar sffânta nice leac nu să ardea.* nov. 142^f/22.

5. *Tranz.* A împinge (pe cineva) în... *Apuca pre cei osândiș de-i arunca într-aceea prăpaste căscată. Și acei osândiș, aruncându-i în prăpaste, striga: „Vai, vai!”.* oct. 46^f/21. ◊ Loc. vb. A **arunca** (pe cineva) în (sau la) **temniță** = a închide, a întemnița. *L-au aruncat în temniță.* sept. 36^f/31. *I-au aruncat la temniță.* apr. 103^f/23.

6. Tranz. A smuci, a trage, a smulge. *I-au băgat în temniță aruncându-i și trăgându-i.* sept. 23^f/12.

89. ASĂMĂNĂ vb. I. Tranz. și refl. (< lat. *assimilo*, -*āre*)

1. Tranz. (Despre terenuri cu diferențe de nivel) A nivela, a netezi; a aduce la același nivel. *Cădzură dealurile îmbe preste șearpe, de vindecară tăul și îl asămănară, de să feace șes.* dec. 210^f/3. *Aruncă pre s[ffâ]nt[fu]l... într-adâncă căscătură de pământ, legat. Și asămână groapa cu brazdă și deasupra-ș pusă scaunul preste vindecătura prăpăștii.* id. 219^f/30.

2. Refl. A se face asemenea (cu), a deveni, a ajunge, a fi asemenea..., a fi ca..., a semăna cu... *Împărăția ceriului să asemenează cu dzeace feate.* sept. 14^f/6. ◇ (Construit cu dativul) *Hie-ț milă de o păcătoasă, părinte preacuvioase, asămânându-te Stăpânului tău.* oct. 53^f/10. *Mă voiu asămăna Ție.* id. 88^f/30. *Te asemenează lui Ștefan.* mart. 46^f/33.

3. Refl. A se compara, a se egala (cu), a se asimila (cuiva). *Acea dinceput crescută păgânătate cu carea nu să cade să să asamene creștinii.* apr. 82^f/8.

90. ASĂMĂNĂRE s. f. (considerat de majoritatea dicționarelor ca abstract verbal de la *asemăna*; în *ST. L. EX.*, p. 12, I.3.10.2, V. Arvinte dă ca etimon latinul *assimilo*, -*are*; trebuie făcută precizarea că în *DA* nu sunt înregistrate atestări din *VS*)

1. Faptul de a se asemăna (2); similitudine, analogie, corespondență. *Asămănarea sau cuviința.* oct. 59^v (notă marginală). *Împărate, să trăești în mulț ai. Cu carea să cade bună priință și vreadnică închinăciune închinăm împărăției tale. Pentru asămănarea credinței noastre.* dec. 193^v/35.

2. Chip, figură identică, leită cu a altcuiva. *Eu sânt țarină și tină. Și m-au plăzmuț D[fu]mn[ă]dzău în formă ca aceasta. Și m-au cinstit cu închipuirea sa și cu asămănarea.* nov. 164^f/29.

91. ASĂN s. m. V. asân.

92. ASEĂMENE(A) adj. invar. și adv. (< lat. *assimile*)

I. Adj. I. (Construit cu prep. *de*, *cu* sau cu dativul) Asemănător, deopotrivă; la fel (cu); care seamănă (cu). *Mare m[fu]cinița și aseamene cu apostolii, Thecla.* sept. 26^f/32. *O adeverează marele dascal și aseamenea apostolilor Limba de Aur, Ioan.* id. 32^f/30. *Ruga D[fu]mn[ă]dzău să știe cu cine-i aseamenea de ceia ce-au slujit lui D[fu]mn[ă]dzău. Și audzi că iaste de-aseamene în împărăția lui D[fu]mn[ă]dzău lui Cornilie Mimon, carele lăcuia în Damasc.* dec. 189^v/1–2. *Poveatea ceii de-aseamenea cu îngerii în femei, Mariei Eghipteancei.* mart. 28^f/7.

2. De acest fel; de această natură; ca acesta; analog, similar. *Așijdere să văd și alte de-aseamene de ocară d[fu]mn[ă]dzăilor voștri.* nov. 165^v/6. *De-aseamenea dar H[risto]s lui Achepsima și lui Isidor prin focul ce le-au dat stima.* dec. 201^v/25.

3. Așa, atât de..., una ca asta. *D[fo]mmul meu, Totputearnicul vraci carele are de-aseamenea puteare cu vreaea.* dec. 19^f/22.

II. Adv. 1. Tot așa, tot astfel, în același mod, așijderea, la fel. *Au scris și pre sv[â]nt[ui] în cuconii lor, osăbind și lui parte din tot, de-aseamenea cu ficiorii. În cartea cea de limbă de moarte.* dec. 227^v/33.

2. (Asemănarea se indică prin prep. *cu* sau printr-un dativ) Deopotrivă, ca și, tot ca, la fel ca. *Carea făcând de-aseamenea nevoințelor maicii ceii s[u]fl[e]tești... să dusă cătră H[risto]s.* nov. 114^v/25. *Arzându-i coastele, l-au închis în temniță. Pentru să paț de-aseamenea cu de-mpreună nevoitoriul său.* id. 135^v/18.

93. ASCULTĂ vb. I. Tranz. și intranz. (< lat. *ascultare* [= *auscultare*])

1. Tranz. (La imperativ; prin adresare directă se cere atenție deplină din partea persoanei căreia îi vorbește cineva) *Dzâsă sv[â]nt[ui] Ioan: „Ascultă, dimon spurcat! Iac-ț poruncește apostolul... să nu te miști”.* sept. 30^f/34.

2. Tranz. A fi atent la vorbele cuiva. *O, oameni orbi și prelești, ascultaț calea dreptății.* sept. 30^v/11.

3. Intranz. (Construit cu dativul) A lua în seamă, a lua aminte; a împlini o rugămintă, o dorință. *Tu, frate, nu vrei să-mi ascult. Iară D[u]mn[ă]dzău mi-au ascultat ruga.* mart. 36^v/2. *M-am rugat de trei ori cătră părintele meu... dară nu mi-au ascultat.* mai 141^v/4.

4. Tranz. A urma sfatul sau îndemnul (cuiva). *Să-nduplecară supt învățătura lui și ascultară de să botezdară.* nov. 138^f/12. *Mai bine ascultă-ne, giudețule vicleane, și cadz cu tot s[u]fl[e]tul tău la adevărutul D[u]mn[ă]dzăul nostru.* ian. 21^v/35.

5. Tranz. A se supune, a se conforma, a da urmare (unei porunci, unui ordin). *„Dară a ce-l ascultaț?”. Și dzâsă dimomul: „Toată putearea Satanei lăcuiaște-ntr-însul și au făcut ceată cu toț mai marii și eu cu dânsul, și el cu noi. Că el ne-ascultă și noi l-ascultăm”.* sept. 30^f/30–32. *De te vei pleca să faci cum te voi ruga, ți voi face mult bine și mănăstirii tale. Iară de nu mi-i asculta, te voi spândzura.* mart. 29^v/2. De precizat că în *DA* sunt înregistrate exemple numai din *PsV*.

94. ASCUNDE vb. III. Tranz. și refl. (< lat. *abscondere*)

1. Tranz. A face (ca cineva sau ceva) să nu fie văzut de alții; a sustrage vederii sau căutărilor. *Răspunsă că nu-l știe unde-i, săvai că el îl ascunsease.* dec. 233^f/7.

◇ P. ext. A îngropa (pe cineva), astfel încât să nu poată fi descoperit. *Să ascundză trupul lui departe de la colibă, să nu fie price.* nov. 100^f/14. ◇ (Construit cu prep. *de cătră* – după gr. *ἀπό*, cf. *TDRG* –, prin care se indică ființa sau lucrul de la care vine primejdia sau amenințarea) *Vrând să tăinuiască și să ascundză nu numai de cătră vrăjmaș, ci și de cătră puterile ceriului..., spusă taina numai umuia din s[fi]nții îngeri.* mart. 52^v/9. ♦ Fig. A tăinui, a face să nu fie cunoscut, știut sau înțeles de alții; a disimula, a acoperi, a masca. *Pentru să poată ascunde, să nu... priceapă că-i femeaie, priimi acea năpaste.* sept. 14^f/20. *Ascunde taina mea, Varvaro!* oct. 69^f/34. *Spune-mi, nu ascunde nemică.* apr. 64^v/3.

2. Refl. A se sustrage vederii sau privirilor (cuiva). *Îl sfătuiră să să dea în laturi, să s-ascundză.* sept. 9^v/18. *Clevetit fiind la ighemonul, s-au ascuns pre sine.* ian. 7^v/18. ♦ (Construit cu prep. *de cătră*) A scăpa din vedere. *Sta în gânduri diacomul de cugeta cândai va fi înger acesta ce să vede om. Și nice aceasta nu s-au ascuns de cătră acel s[ă]nt om.* sept. 11^v/16. ♦ (Construit cu prep. *pentru*, indică motivul acțiunii) *Aceștea... să ascundea* („tănuia” – sinonim marginal) *pentru frica tiranilor.* dec. 214^v/16. ♦ (În context figurat) *De vream că bunățățele nu să pot ascunde, stăi tu patriarh în Râm.* febr. 77^v/25.
3. Refl. (Despre aștri) A apune. *Lucașărul ascundzându-să, nu giunghiară pre Theodul.* ian. 13^v/33. Acest ultim sens (cuvântul este folosit în context cu valoare stilistică) nu este înregistrat în dicționarele cercetate.

95. ASCUȚÍ, ASCUȚÍ vb. IV. Tranz. și refl. (probabil din lat. *excotire < *cos, cotis* „gresie”, cf. *DA, TDRG*; din *cotem* „cute”, cf. Cioranescu, *DER, Șăineanu, DU*)

1. Tranz. A face vârf tăios unui obiect, prin cioplire. *Ascuți trestii și le bătu preste tot trupul lui.* sept. 37^v/20.
2. (În context figurat) Tranz. (Construit cu prep. *la*) A îndemna (spre); a determina pe cineva să-și canalizeze toate forțele într-o singură direcție, pentru atingerea unui singur scop. *Că multe sânt măestriile diavolului, cu carile vânează oamenii... Pre alțai la mândrie ascut și la scumpeate învață.* apr. 71^v/3.
3. Refl. A se pregăti, a sta gata (să riposteze sau să argumenteze); a nu renunța la un punct de vedere; a se îndârji. *S[ă]nt nemică domolindu-să, ce încă mai tare ascuțându-să, răsă de nebuniia ighemonului și batgiocuri ticăștiia idolilor.* mart. 16/15. ♦ Expr. **A-și ascuți dinții (asupra cuiva)** = a se pregăti să atace (pe cineva). *Deaca audzi aceasta, antipatul să feace în tot fealiul de mânia și-ș ascuțâia dinții asupra s[ă]nt[ă] lui ca leul.* nov. 183^v/12.
4. Refl. A se amplifica, a crește, a se intensifica (dorința de a realiza ceva); a prinde (mai multă) inimă pentru a-și îndeplini (cineva) visul; a-și întări inima (sau forțele). *Mai vărtos s-au ascuțât și s-au într-aripat cătră podvigurile nevoinței.* apr. 79^v/22.

96. ASEMENÁ V. asămăna (2). *Nu dzăce așea, ce te asemenează lui Ștefan și lui Iacov... Pentru ceia ce-ț fac rău te roagă.* mart. 46^v/33.

97. ASÁN, ASĂNĂ (pl. *asâni*, dar și *asini*) s. m. și s. f. (< lat. *asīnus*) Măgar (domestic sau sălbatic). *Odânăoară iarăș mearsă în pădure a leamne cu asânul.* sept. 26^v/31. *Dobândind ca și Saul ce-ș pierdusă asinii...* oct. 68^v/33. *Mă tlâni asână sălbatică pascănd.* id. 82^v/29. *Făcea slujba asânului.* mart. 17/11.

98. ÁSPRU adj. și adv. (< lat. *asper*)

I. Adj. 1. (Despre obiecte) Care nu este neted; cu suprafața zgrunțuroasă, ce dă (la pipăit) o senzație neplăcută. *Cămeașea îi era tearfă aspră.* ian. 12^v/9.

2. (Despre anumite locuri, regiuni) Care este greu, dificil, anevoios de străbătut. *Într-aceea aspră pădure își feace fericitul trup ca țestul broaștei de mușcăturile țânțarilor ce era în pădure.* ian. 4^t/20. *Fu legat la cai și fu gonit în vreme de iarnă preste locuri greale și aspre.* febr. 49^v/24.

3. (Despre oameni) Care este lipsit de indulgență, sever, neînduplecat, necruțător, crud, neîndurător, nemilos, neomenos, rău. *Starețul fiind aspru, nu s-au înduplecat nemică spre milă.* dec. 196^v/9. *Un om aspru și fără omenie, anume Dioghen.* mart. 10/11. ♦ (Construit cu prep. *asupra*) Care este înverșunat, pornit (împotriva cuiva), drastic (cu cineva); de neîmpăcat, de nestăpănit, de neîmblânzit. *Adusără pre Neon iarăș într-aceia hire ca și dintăi, aspru asupra păgâmului.* oct. 95^v/9.

4. (Despre modul în care cineva își duce existența) Care este plin de privațiuni; anevoios, greu, auster. *Cu aspră petreacere.* nov. 110^v/14, cf. dec. 226^v/27, ian. 18^v/12, mai 108^v/13. *Petrecania cea aspră.* mai 113^t/9. *Petrecând viață aspră.* id. 140^v/2. ♦ (În context figurat) *Petrecea cu totul înpanat cătră D[um]n[ă]dzău. Ascuțată și aspră cale călcând.* oct. 65^t/25.

II. Loc. a d v. **Cu aspru** = fără milă, fără îndurare (cu certare). *Fură trimiș... de la patriarhul Ierusalimului la-mpăratul Theofil iconoborețul cu aspru; carii, stând naintea lui de față, îl înfruntară ca pre un luptătoriu împotriva lui D[um]n[ă]dzău.* oct. 60^t/31.

99. ÁSTĂDZ adv. (< lat. *ista die* sau din *astă* + *zi*)

1. În ziua de față, în ziua în curs, azi. *Vei vedea două cumuni frumoase de flori ce ne-au adus astădz din rai.* nov. 140^t/22. ♦ (Cu funcție adjectivală, precedat de prep. *de*) *Trei sânt părechile a sv[î]n[ț]ilor bezsrebrănici, pre numele aceștia și pre acesta meștersug... A treii sânt aceștea de astădz.* oct. 70^v/12. ♦ (În corelație cu *măine*) a) când..., când... *Astădz mănea într-un loc, măine aiurea.* ian. 32^v/17; b) (posibilă loc. adv.) Zi după zi, zi de zi; zilnic; mereu, în permanență. *Era măhnit și astădz și măine.* nov. 120^v/17. ♦ Loc. a d v. **De astădz de măine** = de pe o zi pe alta; de azi pe mâine (cf. *DA*). *Să nu mutăm vremea pocăinșii zăbăvindu-ne în păcate de astădz de măine. Că nu știm până măine agiunge-vom?* apr. 67^v/10.

2. În prezent, în zilele noastre, în contemporaneitate. *Acolo i să strânge săborul sv[î]n[ț]iilor sale astădz.* dec. 205^t/11. ♦ (Deseori precedat de prep. *până*; arată că o acțiune sau un proces început(ă) cu mult înainte nu și-a încetat nici până în prezent desfășurarea) *Iaste de trăiaște fântăna până astădz întru slava D[o]mn[ă]lui nostru I[isu]s H[risto]s și pomană sf[î]n[ț]iei.* sept. 5^t/31. *I-au svințitu-i casa besearică denaintea ei, carea iaste până astădz în Râm și o țân la multă cinste toț.* nov. 142^v/6.

100. **ASTRUCĂ** vb. I. Tranz. și refl. pas. (< lat. **astruicare* [= *astruere*] cu sensul lui *obstruere*, cf. *DA*) Tranz. A înmormânta, a îngropa (cu determinări care indică locul: *în pământ*, sau obiectul: *în secrui*). *Să adunară... să astroce sf[î]n[ț]ele ei moștii.* oct. 54^v/9, cf. mai 113^t/28. *[Î] ast[ru]cară în pământ.* oct. 86^v/15.

Astrucându-l în secrii. dec. 241^r/18. *O astrucară într-un secrii de marmure.* febr. 57^r/19. ◊ *Refl. pas. Adormiră și ei... și să astrucară lângă sv[ă]nt[ă]l.* dec. 246^r/31. *S-au astrucat... în câmp.* ian. 3^r/5.

101. ASTUPĂ vb. I. *Tranz.* (< lat. *asstupare) Trebuie menționat că în *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei și că, în *VS*, acest cuvânt apare numai în expresii.

1. **A(-și) astupa urechile** = a nu voi să audă sau să cunoască ceva. *4 dzâle audzând șuieratul zmeilor, ne-am astupat urechile, că nu puteam răbada șuieretele lor.* oct. 79^r/27. *Ca o aspidă astupându-ș urechile, n-au vrut să-nțâleagă.* mart. 26^r/15.

2. **A astupa gura (cuiva)** = a face (pe cineva) să tacă, să nu mai clevetească; p. ext. a închide gura (cuiva); a amuți (pe cineva); a reduce la tăcere. *Au astupat gurile și le-au făcut mute acelorora ce să sâmețăsă cu filosofia lor.* dec. 213^v/6. *Au priimit și obreazaniia legii. Pentru să astupe și gurile ereticilor.* ian. 1^r/14. *Astupa gurile pricatorilor.* mart. 17/32. ◊ *Refl. pas. Să să astupe gura ereticilor.* dec. 238^v/14. *De s-ar astupa aceaia gură carea grăiaște hulenii spre D[o]mmul meu H[risto]s.* dec. 245^v/15.

102. ASUDĂ vb. I. *Intranz.* și *refl.* (< lat. *assudare*)

1. *Intranz.* **A transpira, a năduși.** *Mâncaiu puțântea și am asudat cum aș nota într-apă și fără de grijă fu s[u]l[ă]l[e]tul meu și mă feci ca nice dănăoară ostenit.* apr. 74^v/16.

2. *Refl.* (în context figurat) *Spun că ceale șapte săptămâni de păreasemi a sf[ă]nt[ă]l[ui] post, numai 15 somochine uscate mânca. Cu aceastea sudori asudându-să, în noîdzăci de ai viețuind, au și mai bine.* febr. 69^v/11. De precizat că în *TDRG* este înregistrat, ca primă atestare pentru sensul 1, un citat din Eminescu, iar pentru sensul 2, un citat din Ureche. În *DA*, pentru sensul 1 este citat Clain, iar pentru sensul 2, Iancu Văcărescu.

103. ASÚPRA, ASÚPRĂ prep. și adv. (< lat. *ad supra*)

1. *Prep.* **Pe, peste; deasupra.** *[Î]i adusă racla m[ă]n[ă]l[ui]c[ui]c[ui]lui. Și spusă... că cu dânsa au tămăduit în Persida pre un îndrăcit, puindu-o asupra lui.* ian. 33^r/10.

2. (Cu de partitiv) *Loc. prep.* **De deasupra** = de pe. *Descărcând de deasupră-ș acea multă avuțae, mearsă la Alexandria.* dec. 246^v/18.

3. *Prep. Expr.* **A fi (ceva) asupra (cuiva)** = a purta răspunderea (pentru ceva); a (se) muta responsabilitatea (la, către altcineva). *Dă-m grău să hrănesc oamenii aceștea și datoriia-ț va fi asupra mea.* mai 126^r/7.

4. *Prep. Expr.* **A avea asupra** = a putea numi (ceva) al său; a avea la activul său. *Eu sânt un om păcătos. Și n-am asupra nice un lucru bun.* nov. 133^v/18.

5. *Prep.* (După verbe care exprimă o domnie, o stăpânire etc., indică persoana sau obiectul asupra căruia se întinde puterea, stăpânirea etc.) *Împăratul... îi deade puteara asupra a tot creștinul.* sept. 35^v/25.

6. Prep. (După verbe care indică o năvală, o năpustire, o lovire) Spre, pe, peste. *Năroadele să porniră asupra sffânt[u]lui Ioan.* sept. 31¹/13. *Când fu demineață, slobodzără asupra-le multe fealiuri de gadine cumplite.* nov. 138¹/20. *Năvăli asupra-i un varvar.* ian. 23¹/35.

7. Prep. (Mișcarea înspre cineva sau ceva, asupra cuiva sau a ceva se face cu intenție dușmănoasă) Împotriva, contra. *Biruire asupra de vrăjmaș.* sept. 5 pr. (cf. DA). *Eu i-am invitat pre toț pre-aceștea asupra voastră.* sept. 29^v/18. ◊ (În context figurat) *Amară frântura și necătura holburilor ce-au venit asupra besearciii, o știu aceasta și eu.* ian. 39^v/10. ◊ Ex pr. A se scula asupra (cuiva) = a ataca (pe cineva) pe neașteptate. *Să sculă noaptea asupra oaspelui și-l ucisă.* nov. 117^v/1. *Să sculară asupra-le necredincioșii de-i legară fără milă.* mart. 23/2. A veni (ceva, cuiva) asupra = a veni pe neașteptate. *Pentru leagea noastră și credință nu vom răbda tot răul ce ne va veni asupra.* oct. 94^v/27. *Cându-ț vine asupra gândul cel viclean, smulge-ț sabiia... și-ț vei tăia pre toț vrăjmașii.* mai 136^v/13.

8. Prep. (Despre spusele, gândurile, sentimentele, acțiunile îndreptate împotriva cuiva sau în legătură, referitor la cineva) Împotrivă, în contra; p. e x t. în legătură cu, referitor la. *Iacă-ț poruncește apostolul lui D[u]mn[ă]dzău, Ioan, să nu te mișci nice dănăoară să te ispilești asupra de om cu rău.* sept. 30¹/36. *Pornindu-să cu iboste spurcate asupra-i maică-sa, și el nevrând, i-au pusu-i în pizmă o năpaste.* id. 31^v/13. *Deaderă acesta sfat asupra sffânt[u]lui.* id. 37¹/22. *Au dăruit asupra diavolului sffânta cruce, iară asupra mrejiilor lui, s[fi]nt[e]le cărț.* apr. 71¹/9.

9. Prep. Pentru. *Tigaia... carea el gătasă asupra s[fi]nt[il]or.* febr. 60¹/29.

10. Loc. adv. (Mai) cu asupra = (și) mai mult; cu prisosință; peste măsură, din cale-afară. *Din rudă ca aceasta luminată și vederoasă fiind sffânt[u]l, și mai mult crescând în credința cea bună, luă mai cu asupra, cu multul, de la-împăratul, de-l pusă preste altă boierie ce avea. Îi deade și hătămăniia cea mare.* dec. 216¹/12.

11. Adv. (Urmă de prep. de ajută la formarea superlativului absolut) Foarte. *Poruncit fiind să facă puțantea rugă pre vreamă de nădușală, întinzându-o cu asupra de mare fală ce avea, îndată amurfi și rămasă mut.* dec. 213¹/21.

104. ASURDZÎ vb. IV. Intrans. (< lat. *assurdire) A deveni surd. *Îndată i-au săcat mâna și i-au orbit și ochiul aceiia părț ș-au asurdzât d'imbe urechile.* nov. 126^v/23.

105. AȘCHIE (Numai la pl., așchi) s. f. (< lat. ascla [= astula sau assula]) Bucățele mici și subțiri, desprinse dintr-un material. *Strujind pre sv[ă]nt[u]l cu aceale brânci au mânuș de her... sărind așchi de carnea sv[ă]nt[u]lui.* oct. 97¹/11.

106. AȘEA adv. și adj. invar. (< lat. eccum sic + -a, cf. Arvinte, ST. L. FAC., p. 56, I.3.5.2)

I. Adv. 1. În felul, în modul, în chipul acesta, astfel. *I-au turnatu-i jeratec preste cerbice și așea o au mutat dintr-această viață trecătoare.* sept. 20^v/8. *Nu iubi, cinstită feciorită, a muri așea, fără de cinste, ca făcătorii cei de rău.* nov. 141^v/19.

- ◇ (În construcție) **Nice așa** = nici într-un fel; cu nici un chip. *L-au pusu-l și fără voie în slujitorii cei de oaste. Iară sv[î]nția sa nice așa nu-ș părăsi podvigul.* febr. 73^f/26.
2. Astfel, (după) cum urmează; cum se va vedea în continuare. *Deci așa i-au fostu-i începătura.* dec. 208^v/8. *I-au venitu-i gând așa...* apr. 63^v/4.
3. (Întărind un adevăr) Astfel, în acest mod. *Așa au fost voia lui D[fu]mn[ă]dzău, să să tâmple trei, de vream ce și sv[ă]nta scriptură așa adeverează.* dec. 224^v/7.
4. (Întărind o afirmație) Întocmai, exact. „Iaste adevărat așa ce spun de tine?” „Așa iaste adevărat”. dec. 188^f/29.
5. (Cu nuanță conclusivă, mai ales în construcția și așa) Așadar, prin urmare; așa stând lucrurile; după aceea. *Și așa sv[î]nții lui D[fu]mn[ă]dzău luptându-să cu focul și cu apa, să afundară.* sept. 35^f/28. *Învăță boiarinul de-i tăiară capul. Și așa mearsă la D[fu]mn[ă]dzău.* dec. 189^f/18.
6. Ex p r. **Așa cum** = pe când, în timp ce. *Sv[ă]nt[u]l... făcea rugă întru sine așa cum era spândzurat.* sept. 36^v/7. *Așa cum sta ei legaț denaintea nărodului la giudeț, să scorni vivor mare.* nov. 148^f/21.
7. Pe loc, în aceeași clipă; numaidecât; numai ce. *Și deaca le dzăsă, așa fu nevădzut.* oct. 48^v/1. *Cum era în cort, unde descălecasă, așa veade pre sv[ă]nt[u]l Dimitrie viind cu sulia asupra-i.* id. 88^v/22.
8. (Urmat de un adverb) Atât de... *Cum te schimbaş așa îndată.* febr. 85^f/3.
- II. Adj. invar. Asemenea, atare. *Să părăsască așa mare oraș care l-au răscumpărat cu cinstitul său sânge.* oct. 88^f/23.

107. AȘEDZĂ vb. I. Tranz. și refl. (< lat. *assediare; ad sediare, cf. Arvinte, *ST. L. FAC.*, p. 57, I.3.5.4)

1. Refl. p a s. A (de)pune trupul unei persoane decedate în biserică. *Să feaceră ș-alte minuni când să aședză fericitul părinte.* febr. 83^v/14.
2. Tranz. A pune, a instaura ordine (într-o țară); a institui disciplină, supunere; p. ext. a liniști, a potoli (o revoltă); a reorganiza. *L-au mânat... de-au aședzat împărăția persilor... când s-au rădicat asupra-i.* ian. 9^v/29.
3. Tranz. A aranja definitiv (ceva); a pune în bună rânduială; a rândui. *Aședzându-i în sv[ă]nta credință, să dusă cătră parti.* nov. 125^v/17. *Aședzând besearici și făcând multe minuni, mai apoi s-au săvârșit de păgâni cu focul.* id. 129^f/9.
4. Refl. A se stabili (cu lăcuința) definitiv într-un anume loc; a se sălășlui. *Să aședză în țara Senaar.* sept. 23^v/28. *S-au aședzat cu lăcuința la munt.* apr. 69^v/3.
5. Tranz. A găzdui (pe cineva); a lua (a primi) în gazdă. *Sv[ă]nt[u]l îl aședză la casa sa.* oct. 97^v/28.
6. Tranz. A domni, a conduce, a guverna. *Acest sv[ă]nt aședzând Maximian, l-adusără la dânsul legat.* sept. 4^f/3.
7. (Spec.) Refl. A se resorbi; a se pune la loc; a reveni (în poziția inițială). *Să apucă de veșmintele sv[ă]nt[u]lui Ioan, ce era-mbrăcat, și pusă preste ochiu, în cap. Și îndată... i s-au aședzat ochiul la loc.* nov. 112^f/30.

8. **T r a n z.** A distribui, a împărți, a repartiza; a amplasa. [*Î*]ș aședză... bine avearea ei și ieși din toată grijea. mart. 5/35.

În *DA* sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei numai pentru sensurile 4 și 6.

108. AȘTEPTĂ vb. I. T r a n z. și refl. pas. (< lat. *astēctare [= *adspectare*, printr-o formă intermediară *astectare*]; cf. *deștepta*) **T r a n z.** (Cu sens figurat) A se pregăti, a se găti (cuiva ceva); a fi prevăzut pentru cineva. *Pre... Rim aștaptă ceriul.* ian. 21^v/16. *Munci vă aștaptă.* mart. 57^v/3. *Spuindu-i slava ce-l aștaptă să-l priimască.* apr. 98^v/1. **Refl. pas. Expr. A i se aștepta** (ceva de la cineva) = a i se cuveni (cf. *DA*). *Lăsă cinstea ce i să aștepta de la-mpăratul.* nov. 103^v/6. Pentru sensul figurat, în *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

109. AȘTERNE vb. III. T r a n z. (< lat. *asternere*)

1. A împrăștia (ceva) pe jos. *Și așternând pietri, o pusără în temniță.* mai 126^v/32.

2. A întinde (pe cineva) în poziție orizontală; a culca, a lungi (pe cineva), cu scopul de a(-l) ucide. *Îi aștermură pre grătariu înfocat.* nov. 113^v/30.

110. ATÎNGE vb. III. T r a n z. și refl. (< lat. *attingere*)

1. **T r a n z.** (Prin prep. *la* se indică locul în care se face contactul) A lua contact direct (sau superficial, ușor sau în treacăt) cu un lucru sau cu o suprafață. *Gazneamul Ioan... bolind la ochi de cursoare, l-au tămăduit atingându-l la ochi cu părțicea de sv[ă]nta priceaștenie.* sept. 3^v/33. *Nu l-au atins focul niște la un păr.* mai 122^v/29. **Refl.** (Prin prep. *la* se indică obiectul sau partea supusă contactului din partea subiectului) *Năroadele să-ndesa să să atingă la sv[i]nțele lor trupuri.* mart. 28^v/19. **P. ext.** A întinde mâna cu scopul de a apuca; a mânca (?). *Dzăsă părintele cătră Pavel: „Ședz la masă. Și ia aminte să nu te ățingi la bucate”.* mart. 25^v/10. **Refl.** (Prin prep. *cu* se indică obiectul sau partea prin care se face contactul) *Mearsă de să atinsă cu mâna de căldare și-i rămasără unghile la căldare lipite.* sept. 7^v/1.

2. **Refl.** (Glosat marginal) A se stropi. *Părându-i că-i stâmpărată apa, cercă anume că-i reace și, cum să atinsă (stropi – notă marginală) pre obraz, i-au ars ochii și i-au scos și sufletul.* febr. 52^v/24.

3. **Refl.** (În context figurat) (Despre privire) *Ferice de ochii tăi că nu cutedzară, nice să atinsără de ceva omeneshi lucruri.* apr. 75^v/3.

4. **Refl.** A se apropia de...; a îndrăzni să... *Cu credință să te apropii și cu frică mare, și cu pocăință adevărată, și cu știință curată la d[u]mn[ă]dzăeștile taine, și la sv[i]nție te atinge.* apr. 73^v/35.

5. **Refl.** (Construit cu prep. *la*) A răni, a vătăma. *Să nu să teamă de ceia ce ucig trupul și la s[u]ffl[e]t nu pot să să atingă.* apr. 81^v/14.

111. ATÎTEA adj. neh. V. atât.

112. ATĂT, atâta, atât(a), atâtea adv., pron. și adj. neh. (< lat. *eccum tantum*)

I. Adv. 1. Expr. De cât... de-atâta = pe măsură ce..., tot mai mult. *De cât mai mult îl munceaște, de-atâta mai mult să-nlăria ceialalt toț sv[i]nții creștini.* nov. 157^v/4.

2. (Corelativ) Atâta..., cât... = în așa măsură (atât de...), încât... *Neștiind ei acesta meștersug feredeuseșc, i-au dr[ă]mălitu-i atâta, cât i-au domolit, de i-au făcut a-i sluji ca nește robi.* sept. 28^v/20. *Atâta-l zmăciră și-l dărâmară, cât îl lăsară nume de mort.* id. 31^v/14.

3. Loc. conj. Atâta cât = încât. *Întărind și-nvățând pre ucinici, atâta cât și pre-mpăratul mai apoi l-au înduplecat de s-au creștinat.* oct. 48^v/14. *Gurile li să strămbară și să schimosără graiurile, atâta cât să-nspăimară toț de mare minune.* nov. 148^v/32. *Fu bătut... atâta cât tot locul s-au roșit.* dec. 213^v/25.

4. (În construcția) Atâta de (+ adj.)... ce (+ vb.) = deoarece atât(a) ... (cf. *DA*). *Le era greu că n-avea apă aproape să să stămpere în zăduvul lucrului, atâta de greu la marmuri împărătești ce tăia.* nov. 156^v/24. Virgula introdusă de autorii *DA* după substantivul *lucrului* poate, pe de altă parte, să fie pusă și după adjectivul *greu*, rezultând, astfel, o construcție alcătuită dintr-un adverb + prepoziție care, stând pe lângă un adjectiv, creează superlativul absolut al acestuia. Situația este interpretabilă, ambele soluții fiind viabile. Rezolvarea aparține cititorului, care poate să decidă, în context, unde cade accentul în frază.

5. (Restrictiv) Numai acest (singur, unic) lucru, mai mult nu. *Nu nădejdui altă mai mult de-atâta de la mine.* oct. 95^v/16. *Și atâta-i mai mult a dzăce: Că de-ar trebui la oameni să să facă o icoană..., să fie făcută de-amământul din tot fealiul de bunățăf, însuș acesta era marele Grigorie.* ian. 33^v/15.

6. (Nu) tocmai, (nu) în așa măsură de... *Și târpiră toată truda, neavând atâta trup tare.* febr. 80^v/4.

II. Pron. neh. (Înlocuiește un nume sau o propoziție, exprimând o cantitate, o măsură etc.) *Atâța mi-s banii.* nov. 134^v/5. *Hrana ei era puțantea, cât o unghie, a treia sau a patra dzî, altă nemica, fără numai pătă.* *Atâta.* dec. 245^v/26.

III. Adj. neh. Astfel de...; care este așa de (mult, îndelungat etc.). *Unde erai atitea ceasuri și la ce videnie îi suiai mintea?* oct. 45^v/21. *Să mira de-atitea lacrămi.* id. 53^v/18. *Acestă blădnică... au spurcat atâtea oameni.* mart. 3/18. ◊ (În construcția) **De-atâta (+ adj.)** *Milostivul D[fu]mn[ă]dzău nu o au părăsăt, nice-i fu greață de-atâta spurcată și necurată.* oct. 51^v/17 („de o femeie așa de spurcată și necurată”, *DA*).

113. ATŪNCE(A) adv. V. atunci.

114. ATŪNCI adv. (< lat. *ad *tunce*)

I. 1. (Cu sens temporal, în opoziție cu acum) Pe vremea aceea, în acel timp, în momentul acela (despre care este vorba). *Era giudeț a un neam atunci, în dzălele când n-avea împărat.* sept. 23^v/29. *Și era atunci toate besearicile închise și pecetluite.* nov. 145^v/5.

2. Într-un moment concomitent cu o acțiune sau urmând imediat după aceasta. *Silind pre toț să facă jrătvă dracilor, atunce această sv[â]ntă stariță... începu a cânta.* oct. 57^f/4. *O astrucară acolo, precum Xeniiia au poruncit. Atunce și cearcămul cel de steale s-au ascuns, deaca s-au astrucat sv[î]nt[e]le ei moșii.* ian. 31^v/14. ◊ (Însoțit de alte adverbe, cu sensul precizat de acestea) *Petră atunce amu era plătit cu slujba și iertat de robie.* ian. 22^f/21. ◊ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) **Pre-atunce** = (cam) în timpul acela, (cam) pe vremea aceea. *Împărățând pre-atunce Dechie.* dec. 188^f/2. *Pre-atunce tâmplându-să o vicleană și cumplită eresă...* ian. 22^v/8. **De-atunce, de-atunci (înainte, încoace, până astădz, până acmu)** = a) începând cu acele timpuri; din acel moment sau din acea epocă (până astăzi). *De-atunce s-au apucat de să țâne această sărbătoare a sv[î]nteii Cruci.* sept. 18^f/15. *De-atunci până astădz pururea varsă mir de bun miros.* dec. 212^f/8. *Cinstitul Zotic de-atunce până acmu... face minuni multe.* id. 248^f/6. *Sânt mai la cinste aceastea decât toate câte-s făcute de-atunce încoace și câte s-or face.* ian. 44^v/15. *De-atunce înainte și până astădz frațai aceiia au mare agiutoriu pre fericita Thomaida în războiul trupului.* apr. 84^v/7; b) încă de pe acele vremuri; chiar din timpurile acelea. *Pancratie de-atunce cunoscându-să cu sv[â]nt[ul] Petră, când fu după Nălțarea D[o]mmu[lui] H[risto]s, urmă lui.* febr. 63^f/33. ◊ (Cu funcție adjectivală) **De (pre-) atunce** = din vremurile acelea; contemporan (cu ceva din trecut). *Ep[iscop]ul de-atunce.* nov. 129^f/34. *Au minunat și pre-acei de-atunce și pre acești de-acmu cu minunata lui răbdare.* nov. 171^f/1. *Arhiepiscopul de pre-atunce.* febr. 75^f/36.

II. (Cu sens restrictiv) Numai în acest caz; numai așa; numai astfel. *Vrând să ucigă pre sv[â]nt[ul] Ioan, nu i-au lăsatu-i..., dzăcând: „Lăsa! Deaca veț vedea altele mai mare, atunce va fi de certare”.* sept. 30^v/36. În *DA* nu sunt înregistrate, s. a., atestări din scrierile mitropolitului.

115. **ĂȚĂ** s. f. (< lat. *acia*) Spec. Sfoară specială, întrebuințată în zidărie, pentru măsurători (verticale și orizontale). În *TDRG* și în *DA* apare înregistrată doar sintagma *ața zidarului (ziditorului)*, cu o unică atestare, din *Biblia (1688)*. Dosoftei întrebuințează cuvântul cu aproximativ același sens ca cel menționat în *DA* (numai că în *VS* nu se indică numai direcția verticală), dar fără determinare. *Cerșu de-i deade galbeni să mâe să cumpere ce trebuie pentru temelie, arătându-i cu ața măsura caselor și locul... Cu lesne măguli firea-mpăratului, că luând a mână ața cu vârtealnița, și zugrăvindu-i urdzăturile cu măsurături, de-l bucură și-i ogoi gândul.* oct. 48^v/28–30.

116. **AȚĂPI** vb. IV. V. a țâpi.

117. **AȚĂPI** vb. IV. Intrans. (< lat. *attempire [= *tepere*]) A începe să doarmă, a fi cuprins de un somn ușor și scurt; a aromi. *Pre acea rogojioară a hiică-sa ațâpind, răpăosă.* sept. 27^f/19. *M-au mănâat la pomătul lui Agrippa...*

Ș-am ațâpit, de-am adormit supt umbră de un pom. nov. 106^f/35. Fiind la utrâne, cetindu-să citenie s[u]ffl[e]tească, am ațâpit puțânel. apr. 70^v/3.

118. AȚĂȚĂ vb. I. Tranz. și refl. pas. (< lat. *attitiare [< titio, -onis „tăciune”])

1. Tranz. A incita, a întărâta, a asmuți, a provoca, a stârni (sentimentele, pasiunile cuiva). *Aceastea cuvinte ațâțară și trasără la multă turbare... pre trufașul. dec. 188^f/33.*

2. Refl. pas. A instiga, a provoca, a agita, a stârni (o acțiune). *Trecând trei dzăci de ai. Întru carii ațâțându-să de la vrăjbitori ca de la nescare vivor turburătura goanei, da în creștini mare iscușenii de munci. mart. 61^v/7.*

119. AU conj. și adv. (< lat. *aut*)

1. Conj. (Cu funcție disjunctivă) Sau, ori. *Anului nou au tânăr. sept. 1^f/6. Acestea le adeveriia... că le-au vădzut avidomă au în buiguit. oct. 88^v/9. Patro au cinci mile. mart. 39^v/11. ◇ (Cu funcție explicativă) Zidind d[u]mn[ă]dzăești besearici. Au mai vartos a dzăce, isprăvind și pre oameni besearici lui D[u]mn[ă]dzău. nov. 182^f/10. Și la 70 de ai a toată viața sa, au dzăce-vom a umorăciunii sale, ș-au datu-ș... s[u]ffl[e]tul. dec. 207^f/16. ◇ (Leagă propoziții sau noțiuni care se exclud ca opuse sau contradictorii; mai ales în interogații) Oare numai tu, Teofile, și cu de-ai tăi, v-aflaț fără minte cu-nchinăciunea icoanelor? Au împăratul și cu ai de noi ce sântem vederoș și d[fo]mmim? oct. 59^v/7. Aceasta-i cetatea au rătăcitu-m-am? nov. 106^f/12. Plânge-ț-voi moartea au prăznui-ț-voi aflarea? mart. 44^f/3. Dar să-ț dobândești au urgie să-ț iai? id. 46^v/17. ◇ (În alternanță cu *sau*) Au lipsecu-vă cai sau haine sau bani? mai 118^v/20.*

2. Adv. (Singur sau precedat de prep. *de* sau de adv. *dară*, în propoziții interogativ-negative) Oare, dar. *Dară au nu-i și el împărat? Au nu poartă alurghidă și cunună? nov. 146^v/20–21. Oare stricatu-i-au ceva sărăciia celuia, de au nu-l dusără în sânurile lui Avraam? ian. 38^f/27. De au nu ca pre un tălhar legat îl petrecură de-l băgară în groapă, ducându-ș s[u]ffl[e]tul gol de la lume? id. 38^f/32. ◇ (Singur sau precedat de *doară*) Dacă. Și-l întrebă: „Au doară-i diaconul lui Nonos?”... Și el dzăsă: „Așea-i”. oct. 54^f/31. Spune-mi... au doară tu ești nazorian? mart. 45^v bis/35. O-ntrebă au voia îi iaste împreună cu dinsele să fie în petreacere și-n viețuire? mai 132^f/20.*

120. AUDZÎ vb. IV. Tranz., intranz. și refl. (< lat. *audire*)

1. Tranz. A percepe sunetele, zgomotele etc. cu ajutorul auzului. *S-au spodobit de-au audzât glas de-acolo. dec. 203^v/5. Ceti... de audzâia toț. mart. 43^v/28. ◇ (Absol.) Idolii păgânilor sânt argint mut și aur, făcuț de om. Au gură și nu pot grăi. Au ochi și nu pot vedea. Urechi au și n-aud. ian. 21^f/4. ◇ Refl. Fiind mare plânsoare de Romana, s-au audzât preste tot orașul Efesului, și audzî și tatăl lui Dioscorid. sept. 28^v/31. Țâpetele i să audzâia 30 de mile. oct. 79^v/30.*

2. Intrans. A afla despre ceva sau despre cineva. *Audzând împăratul că-i tot viu...* sept. 36^v/10. *Întorcându-să de la Africa, audzi de minunile sv[ă]nt[ui]lui...* Și deaca audzi de ciudease,... *mearsă la sv[ă]nt[ui]*. oct. 74^v/16,18. *Foarte o-ndrăgisă audzând de bunătățile ei și de vitejie.* nov. 167^v/17.

3. Intrans. (Construit cu pronumele reflexiv în dativ) A asculta (vorbele cuiva); a se ști vizat (de vorbele cuiva). În *DA* se dă echivalarea semantică: „auzindu-se batjocurit”. *O-ntrebă: „Cine ești tu?”. Iară sv[ă]nta îi dzâsă: „Poate hi că și s-au întunecat mintea. Că de-ai fi treaz, m-ai cunoaște că sânt Teodotia”. Și audzându-ș așea Simplichie, învăță de arsără un cuptoriu și aruncară în nontrul cuptoriului pre sv[ă]ntă.* sept. 20^v/35.

4. Trans. A afla, a cunoaște. *Să audz din rostul lui adevărul.* nov. 150^f/23.

5. Intrans. (Construit cu dativul) A asculta, a se supune (poruncii) cuiva. *De vream că-m poruncești, de nevoaie-i să-ț audzu împărățâii tale.* mai 117^v/23. Acest ultim sens nu este înregistrat în nici unul dintre dicționarele cercetate.

121. ÁUR s. n. (< lat. *aurum*)

1. Metal prețios, galben lucitor, din care se fac obiecte de valoare (prep. *de* indică materialul din care este făcut un obiect). *Și cine a sta povesi neatedul zidiului și porfăle zidiului tocmită cu aur și argint de-ameastecul.* oct. 46^v/24. *Și-n nontru deaca-ntrai, în cetate, pre o pomostină de aur, case de aur cu jilțuri aurate și secrie de aur.* id. 46^v/25–26. *Luă bodzâi cei de aur și de argint.* febr. 61^v/22. *Veșminte de aur.* id. 80^f/6. *Podobise cu haine scumpe, cu aur și mărgăritar.* mai 117^v/9. ◊ (În sintagma) *Cămara cea de aur* (este posibil ca, pe lângă sensul de „camera în care se află obiecte de valoare, din aur” – pentru că aceasta aparține unei fiice de împărat sau chiar împăratului –, să-și lărgească înțelesul spre „camera în care sunt strânse bogățiile, averea cuiva; un fel de vistierie”). *Învăță să bage... pre sv[ă]nta Fotini, cu cinci a ei surori, să o ducă în cămara lui cea de aur.* febr. 86^f/2. *Învăță... să-mparte la săraci avuțâia ce să afla în cămara ei cea de aur.* id. 86^f/17. ◊ (În sintagma) *Aur curat* (probabil prin contaminare cu *argint curat*), se întărește sensul de „pur”, „real”, „adevărat”. *Schimbând și premenind mult fân în aur curat.* sept. 32^f/12 (se referă și la calitatea/valoarea superioară a acestui metal). ◊ (În context figurat) *Dau tină și pământ putred, ce nu-i de nice un preț, și voiu lua aur de multă cinste.* nov. 141^v/25.

2. Fig. (În sintagma) *Rostul (sau cu rostul) de aur*: se zice despre cel care vorbește cu eleganță și cu ușurință, despre un orator bun. Tradus din *Chrysostomos*, epitet ce i se dădea vestitului orator bisericesc, sfântul Ioan – cf. *DA*, unde nu sunt însă înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei. *Fericitul Ioan, cu rostul de aur.* nov. 137^v/3. *Ioan, Rostul de aur.* ian. 36^v/14. *D[fu]mm[ă]dzăescul Rost de Aur.* id. 43^v/32. Pentru variație, căci sintagma este frecventă în *VS*, Dosoftei recurge și la construcția: *Marele dascal și aseamenea apostolilor Limba de Aur, Ioan.* sept. 32^v/31.

3. P. ext. Bani (de aur); bogăție; tezaur. *Apostolul împărțând tot aurul în mânele mișeilor.* oct. 49^f/1. *Tremisă și altă cumpănă de aur la apostolul.* id. 49^f/6. *Un*

zmău foarte mare, de dzăcea la ușa visteariului (cămărire – sinonim marginal), unde era tot aurul împărătesc. febr. 82^v/8.

122. AVEĂ vb. II. Tranz. și refl. (< lat. *habere*)

I. Tranz. I. A deține, a poseda; a stăpâni. *Întălepciunea și cartea, de-or hi amândoaă la omul, acela-i ca cu amândoi ochii întregi având la trup.* apr. 70^v/30. *După doîdzăci de dzăle mi să fărși și apa ce aveam, și slăbitu.* id. 74^v/7. ♦ P. ext. *Eu s-aibu în ceriu curș? Dară de unde?* oct. 49^v/20. ♦ L o c. v b. A(-și) **avea lăcașul** = a locui; a avea domiciliul, reședința în. *Lăcașul avându-ș în Damasc.* ian. 15^v/30. A(-și) **avea ruda** = a se trage, a veni (din...); a fi originar (din...). *Acesta... avea ruda sa de la Antiohiia.* nov. 130^v/28. ♦ (La imperativ; construit cu pronumele posesiv în dativ) *Aibi-ț cămeșea ta și păgânăția ta!* mart. 61^v/31. ♦ A deține o anumită poziție socială, un rang. *Brău, carele îi era sămn de comiția lui, boierie de oaste ce avea.* sept. 9^v/22. *Avea multe a țărâi boierii mari.* mai 125^v/10. ♦ E x p r. **A avea putere** = a avea dreptul nelimitat și necondiționat de a acționa. *Lavrentie, hărbatul Hrisippe, hiică-sa, carele avea mare puteare în ostrov.* sept. 30^v/6. *Eu am puteare să umor pre toș.* nov. 142^v/1. ♦ (În construcție negativă) **A nu avea putere** (asupra cuiva) = a nu putea atinge (pe cineva); a nu putea provoca nici un rău (cuiva); a nu avea nici o influență asupra cuiva. *N-au puteare asupra voastră.* oct. 80^v/25. ♦ (La imperativ) *Folosește! Ia! Pune mâna pe...! Slujește-te de...! Frate, cându-ț vine asupră gândul cel viclean, smulge-ț sabiia, adică frica lui D[*u*]mn[ă]dzău, și-ț vei tăia pre toș vrăjmașii. Și-n loc de trâmbită, aibi d[*u*]mn[ă]dzăeștile cărș! Că în ce chip trâmbița strânge oșteanii, așea sv[*i*]nt[*e*]le cărș strigă cu noi, și strâng gândurile noastre la frica lui D[*u*]mn[ă]dzău.* mai 136^v/15. ♦ E x p r. **A (nu) avea (ceva) la mână** = a (nu) avea la dispoziție, în stăpânire; aici, în sens figurat: a fi sărac, a fi lipsit de bunuri materiale. „Roagă-te pentru mine, părinte, că sânt om păcătos și n-am la mâna mea nemică”. *Iară eu dzăș lui: „Hire-aș vrut și câte ai să nu aibi”.* mart. 56^v/34. **A avea (ceva) pre mână** = a dispune de... *Mearsă cu aurul ce avea pre mânele sale.* oct. 51^v/18.

2. (Complementul este parte integrantă a subiectului) A purta (un semn, o urmă). *Unde și chipul lui cetățeanii pusără, având în cap cuiele răstignirii D[*o*]mnu[*t*ui] nostru I[*i*su]s H[*r*isto]s.* mai 122^v/6. ♦ A fi vinovat; a fi răspunzător (pentru...); a purta vină. *Savin și cu Criscentin și alș mult, ce avea mai multă vină, nu numai ce negriră, ce și gurile li să strămbară.* nov. 148^v/30.

3. A purta asupra sa (ceva) în permanență. *Având la sine, de la părinții săi, parte de avere.* dec. 188^v/4. ♦ F i g. *Avându-l în limba sa, și-n rostul său numindu-l, goneaște dracii.* nov. 124^v/12. *Câte aveam în cugetul meu.* id. 150^v/10.

4. (Construit cu un complement circumstanțial) A fi posedat de...; a fi locuit, a fi bântuit de... *El îm spusă că întru sine de-avidomă are pre Satana.* nov. 151^v/6. *Acela ce-i iubitoriu la argint și la mărșeiele averii... are în sine pre Mercurie, idolul ce-i dzăc Ermis.* apr. 102^v/28. *Acela ce slujeaște curviei... are în sine idolul Afroditei.* mai 114^v/15.

5. (Ca o posesie pot fi considerate drepturile părinților asupra copiilor; p. e x t. puterea stăpânului asupra slugii) *Având un țaran un cucon...* oct. 42^v/30. *Avea slujnice și slugi multe.* id. 51^v/13. *Iertându-ș robii ce avea.* apr. 79^f/18. *De-aș mai avea un cucon, l-aș da la mănăstire și i-aș da giumătate de avearea mea... Și cealalt să-l căsătoresc. Dară avându-mi numai pre tine, mă mir carea din doă oi face.* iun. 158^v/2.

6. (Construit cu acuzativ dublu, când este numită persoana sau ființa care este rudă, prieten etc. cuiva) *Având sor creștină.* oct. 45^f/21. *Așijdere un jidov, având priiatin pre un creștin..., [i]ș lăsa multe ori la dânsul odoarăle casii și aurul.* nov. 118^v/2. **◊ E x p r.** A avea (pe cineva) **ca pe o soră** = a ține, a iubi (pe cineva) ca pe... *Nice leac atingându-să de femeaie-ș, ce avându-o ca o sor.* oct. 44^v/18.

7. (Construit cu un adverb) A fi pregătit (pentru ceva). *Ascultându-l împărațai, mănără cine avură gata să aducă mai curund.* mart. 32^f/14.

II. Tranz. A considera, a socoti, a ține (pe cineva) drept... *Carii încă le era mintea pemintească. Și avea mai de cinste pre Ioan decât pre Ifisuș.* nov. 177^v/21. **◊ A avea** (pe cineva) **chip** = a considera (pe cineva) ca model. *Am pre Isaiia chip.* ian. 38^f/9. A avea (pe cineva) **la cinste** = a pune mare preț (pe cineva); a considera (pe cineva) superior; a crede foarte mult (în cineva). *O samă de dânsii îl avea la cinste ca unul dintru sv[i]nți.* dec. 203^f/4. A avea **veste** (în...) = a fi renumit, a fi recunoscut. *Avea mare veaste în creștini, fiind de rudă mare și întrecând pre alalț la răvna sv[i]nței credințe.* mart. 38^v/16.

III. Tranz. (Complementul indică o noțiune de timp sau de spațiu) **E x p r.** A avea **vreame (de ai)** = a trăi, a viețui, a locui undeva de mult timp. *Are multă vreame de ai într-acel loc.* sept. 30^f/24. A avea **cale** = a avea înaintea sa un drum (lung). *Odânăoară având cale departe, lăsă la dânsul o puiguliță cu 100 de galbeni.* nov. 118^v/4.

IV. Intrans. Fig. (Complementul e o noțiune abstractă) **E x p r.** A **(nu) avea grijă** = a (nu) se teme; a (nu) se îngrijora. *Să n-aibă nice o grijă.* nov. 183^v/27. A avea **grijă** (de cineva) = a fi îngrijorat (pentru cineva); a-și face gânduri în legătură cu cineva. *Având grijă de sv[ă]nt[u]l, că era numai cu o haină.* apr. 105^f/6.

V. Tranz. A se ocupa (de ceva anume), a se îndeletnici, a se preocupa de... *Avea mare grijă a-ș podobi s[u]ffl[e]tul cu bunățaf.* sept. 25^f/1. *Părinț... ce... avea grijea și slujba pregiur oaspeț.* oct. 60^f/25. *Avea lucru pre-ascuns, de rădica s[fi]nt[e]le lor moștii.* mart. 37^f/32. **◊ E x p r.** A avea (ceva) **de grijă** = a fi atent la...; a lua seama la...; a se îngriji, a se preocupa de... *Să aibă de grijea strigatului ce-i era pre samă dată.* nov. 180^v/24. *Lumină pre toț. Având de grijea s[u]fletelor, agiutând săracele și săracii.* febr. 76^f/9.

VI. Tranz. I. (Complementul indică noțiuni abstracte) **E x p r.** A avea **nădejde** = a nădăjdui, a spera, a avea încredere. *Aibi nedeajde, că vei avea... pre H[risto]s agiutându-ț.* nov. 167^v/20. *Să aibi bună nedeajde.* nov. 183^f/25. A avea **nădejde**

(spre cineva) = a-și pune speranța în cineva. *Mă închin a D[u]mn[ă]dzău fără moarte. Iară mincinoșii dumnădzăi sânt draci și vă momăsc să vă ia s[u]fletele la pierzare. Deci să n-aibi spre mine nedeajde nemică, ci fă cum îți iaste voia.* mai 116^v/31. **A avea prepus (pre cineva)** = a bănuî. *Avea prepus pre împărâteasa.* iun. 156^f/20. **A avea în gând (ceva)** = a avea intenția; a voi să... *De măritat... n-avea în gândul ei.* nov. 139^f/20. **A avea gând asupra (cuiva)** = a avea intenții rele față de cineva; p. ext. a dori (pe cineva); a-și propune (ceva) (în legătură cu cineva). *O răhneaste... și are gând asupra ei.* apr. 99^f/10. **A avea silă** = a fi silit, a fi obligat (eventual, a fi grăbit să...) *Mă opreaște o puteare de la D[u]mn[ă]dzău și mi să cutremură oasele. Și n-am nice o sălă.* oct. 69^v/3.

2. (Împreună cu un complement abstract corespunde unui verb cu sens pasiv) *Ce om hi greșit, s-avem iertare de la iubiții lui H[risto]s și sv[i]nții cititori.* febr. 90^f/19.

VII. Tranz. (Despre oameni) A fi înzestrat (cu). *Acesta au avut multă puteare la cuvinte, fiind ep[i]sc[op] T[a]rigradului.* nov. 121^f/10. *Întălepciunea lui ce avea la cuvânt și la poruncă de-mvătăuri.* ian. 33^v/22. *Pentru cugetul și mintea ce avea a gândurilor... să feace episcop.* febr. 26^f/2. *Bună stidință ce avea de mic.* apr. 87^v/25.

◇ Expr. **A nu avea știre** (de ceva) = a (nu) avea cunoștință (despre ceva), a (nu) ști (nimic) (despre ceva). *Fu scoasă den afară de poarta mănăstirii trei ai. Și cucomul ce ea n-au avut știre, i-l lepădă fata.* febr. 66^f/3.

VIII. Tranz. 1. (Complementul e o stare sufletească) A simți. *Având dor să mărturisască de D[o]mnu[l] H[risto]s.* nov. 142^v/28. *Având dor ca acesta nepărăsât la inema sa.* id. 150^f/34. *Am dureare la inemă și frică, nu cumva păcatele mele să-m țae calea de cătră D[o]mnu[l].* ian. 30^v/20. *De atunci nu mai avu nice o supărare de iscușenie.* apr. 66^f/9.

2. (Construit cu prep. cătră, la) A nutri un sentiment față de cineva. *S-au aflat oarecare femeaie în T[a]rigrad, anume Anastasiia. Având frică la D[u]mn[ă]dzău.* mart. 26^r bis/9. *Toț creștinii, de priința și de credința ce avea cătră D[o]mnu[l] H[risto]s, sar de să aruncă înșis în foc, în cuptoare.* id. 49^v/13. ◇ Expr. **A avea inema** (la ceva sau undeva) = a se gândi permanent la cineva (sau la ceva); a fi cu gândurile la cineva (sau la ceva). *Și soarele apuind, având inemă la războiu, s-au rugat lui D[u]mn[ă]dzău și dzăsă să stea soarele.* sept. 2^f/2. *Alexie avea inema în ceriu cu tot s[u]fl[e]tul.* mart. 41^f/4. **A avea nevoie** = a avea necazuri, a se afla în impas, la necaz, la greu; a suferi (din pricina cuiva) greutate, necazuri. *Agiutând sv[i]nței besearici, ce avea nevoaie și război de cătră eretici.* dec. 211^f/6. *Nu era om... lipsit... să aibă nevoie, ce era înger acela.* mart. 30^f/1. **A avea oarece** = a avea trecere; a fi luat în seamă, a fi prețuit. *Noi cu totul celora ce ne vor face sərbătoarea și pomenirea, vom nevoi spre spăseniia lor. Că socotim a avea și noi oarece la D[u]mn[ă]dzău.* ian. 44^f/3.

3. A sta sau a fi cu cineva într-un anume raport. *Pentru libovul ce avea împăratul, s-au înșelat de s-au lepădat de D[o]mnu[l] H[risto]s.* mart. 45^v bis/15.

IX. Tranz. 1. A suferi. *Firea sa cea d[*u*]mn[*ă*]dzăiască n-au avut nice o patimă, nice are.* nov. 120^v/32–33. **Ex pr.** **A nu avea nici o pagubă** = a nu suferi nici un prejudiciu moral. *Eu n-am pagubă, căce mă uit ție, de vreamă că din coasta ta m-au zidit D[*u*]mn[*ă*]dzău.* ian. 40^v/14.

2. A provoca (cuiva) o suferință. *Nice o mânia n-au avut cătră împărăteasa, nice avea de mâna noastră ceva rău.* apr. 71^v/20.

X. Tranz. A primi ceva de la cineva; p. e x t. a i se permite cuiva să facă ceva. *Acesta sămn au vădzut și dzua, și noaptea. Și în vis încă au avut răspuns.* sept. 17^v/31. *Având voaie veghiată la-mpărățâe, să strângea la dânsii neguțătorii ce venia acolea, creștinii din țara creștinească.* nov. 185^v/29. *Având slobodzenie toț fără de nice o săială în vedecare să margă la dânsă, carele cum vrea.* ian. 24^v/32. *Avea de la sv[*â*]nt[*u*]l socotință să o ducă la loc pustii, să nu afle oamenii.* mart. 3^v/4. *Eghipteanii, având bine de la s[*f*]n[*ț*]ia sa, l-au slăvit cu cinste.* mai 105^v/5–7.

XI. 1. (Construit cu infinitivul) A trebui, a avea îndatorirea, a fi dator să... *Având poruncă de la necestivul să aibă toț a să lepăda cu giurământ de D[*o*]mnu[*l*] H[*r*isto]s, și ceaia ce nu s-or pleca, să le fie moartea gloabă.* ian. 8^v/5.

2. (Exprimând viitorul) *De-i adevărat..., să aibă a da herilor pre boiarinul, să-l mănânce.* febr. 58^v/27.

3. (Construit cu infinitivul, fără prep. a) *Până când nu veț mai sătura adunând...?* mai 145^v/9.

XII. (Construit cu un conjunctiv) Urmează să... *S-au spus de mainte că va să fie vas de ales.* apr. 97^v/3. *Va să margă.* mai 132^v/31. *Amar voi carii radeț, că veț să plângeț și să tânguiț.* mai 145^v/26.

XIII. (Construit cu un participiu cu funcție de element predicativ suplimentar, marcând mai mult ca perfectul) *O femeaie oarecarea cerșindu-ș odorul ce avusease dat pre mânule hiică-sa.* dec. 213^v/10.

XIV. (Construit cu adv. *cum* sau cu pron. rel. *ce*, urmate de infinitiv fără prep. a) A (nu) ști; a (nu) putea. *Însuș s-au legat pre sâne și legătura să dezleage n-au avut cum.* oct. 45^v/25. *Îngerul feace: „N-ai tu cum lăcui într-aceaia curte, că-i a frățâne-tău”.* id. 49^v/6. *Având ce-i da vină și cu creștinățâia.* nov. 184^v/1.

XV. T r a n z. A fi alcătuit din, a se compune din. *Octovrie având dzâle 31. Dzâua are ceasuri 11.* oct. 39^v/6. *Maie are 31 de dzile. Dzua are ceasuri 14 și noaptea 10.* apr. 105^v/21. *Iunie are 30 de dzile. Dzua are ceasuri 15.* iun. 147^v/1.

XVI. R e f l. A fi (probabil latinism, cf. *res sic se habet* = lucrul stă, este astfel; cf. *DA*). *Micșor Ioan de pre stat să are, Ce la D[*u*]mn[*ă*]dzău are cinste mare.* nov. 115^v/20. **Ex pr.** **A se avea în cunoștință** (cu cineva) = a se cunoaște (de mai multă vreme); a fi prieteni, cunoștințe vechi. *Rugat foarte de Nichifor Foca..., cu care s-avea în cunoștință și în priință, ... zidi o sv[*â*]ntă besearică.* iul. 3^v/15.

ELEMENTE LATEINISCHEN URSPRUNGS AUS DEM WERK
VON DOSOFTEI *DAS HINLEBEN UND HINSTERBEN DER HEILIGEN* (II)

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema dieser Abhandlung ist die nähere Untersuchung der lateinischen Lexik (nur die Wörter, die mit dem Buchstabe *A* beginnen) aus der Schrift des grössten Gelehrtes aus dem 17. Jahrhundert, Dosoftei, *Das Hinleben und Hinsterben der Heiligen* (1682–1686).

Die Analyse des Wortschatzes lateinischen Ursprungs ist aus lexikalischen Perspektive angegriffen: Etymologie, semantische Trennung, Bestimmung der Redensarten, Ausdrücke und Syntagmen in welchem ein Lexem oder anderes bestätigt ist. Man erwänt auch die Varianten. Unter dem Schlagwort gibt man verschiedene Anmerkungen (etimologische, semantische u. s. w.). In dieser Abhandlung versuchte man die Verwirklichung einer „Monographien“ der Wörter, die zur Analyse vorgelegt wurden.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iasi, str. Codrescu, nr. 2